

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Фізико-технічний інститут, факультет будівництва,
архітектури та дизайну
(повне найменування інституту, факультету)

Підприємництво, торгівля та біржова діяльність
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проєкту (роботи)

бакалавр

(ступінь вищої освіти)

на тему Управління економічною безпекою суб'єкта господарювання

Виконав: студент(ка) 4 курсу, групи БАД - 417

Спеціальності 076 „Підприємництво, торгівля та біржова діяльність”

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

Економіка підприємства

Нестеренко Аліна

(прізвище та ініціали)

Керівник д. е. н. проф. Пожуєва Т.О.

(прізвище та ініціали)

Рецензент

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить: 107 с., 17 табл., 2 рис., 57 джерел.

Об'єкт дослідження – система економічної безпеки підприємства ПАТ “Запоріжвогнетрив”

Мета роботи – виявлення методів для оцінки рівня економічної безпеки підприємства, визначення шляхів забезпечення економічної безпеки на підприємстві на прикладі ПАТ “Запоріжвогнетрив”, та удосконалення системи забезпечення економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Задача дипломної роботи – ідентифікація позитивних та негативних факторів, які впливають на економічну безпеку підприємства ПАТ “Запоріжвогнетрив”, вивчення процесу забезпечення належного рівня економічної безпеки, дослідження впливу окремих функціональних складових на стан економічної безпеки, а також розробка заходів щодо зміцнення економічної безпеки підприємства.

Методи дослідження – в роботі застосовано методи емпіричного та теоретичного дослідження, економічного та фінансового аналізу, моделювання, порівняння, збору і обробки інформації, використано комп'ютерні програми.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, ПЕРСОНАЛ, КОРПОРАТИВНІ РЕСУРСИ, ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ, ФОНДОЄМНІСТЬ, ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ, ЛІКВІДНІСТЬ, РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ, ПОТЕНЦІАЛ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
1 ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	10
1.1 Сутність поняття економічної безпеки підприємства.....	10
1.2 Складові економічної безпеки підприємства.....	19
1.3 Державне регулювання економічної безпеки підприємств.....	35
2 АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПАТ	
“ЗАПОРІЖВОГНЕТРИВ”.....	45
2.1 Загальна характеристика характеристика ПАТ “Запоріжвогнетрив”.....	45
2.2 Оцінка фінансової складової економічної безпеки підприємства.....	47
2.3 Оцінка виробничої складової економічної безпеки.....	55
2.4 Збутова складова економічної безпеки.....	59
2.5 Кадрова безпека.....	63
2.6 Оцінка екологічної складової економічної безпеки підприємства.....	67
2.7 Вплив внутрішнього та зовнішнього середовища на економічну безпеку ПАТ “Запоріжвогнетрив”.....	69
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПАТ “ЗАПОРІЖВОГНЕТРИВ”.....	77
3.1 Основні напрямки забезпечення екологічної безпеки підприємств металургійної галузі в Україні.....	77
3.2 Вдосконалення концептуальних засад оцінки стану економічної безпеки підприємства ПАТ “Запоріжвогнетрив”.....	86
ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100

ВСТУП

За ринкових умов господарювання дуже важливого значення набуває економічна безпека всіх суб'єктів підприємницької та інших видів діяльності. Необхідність постійного забезпечення економічної безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування досягнення головних цілей своєї діяльності[18,с 484].

Практика господарювання на ринкових засадах підтверджує незаперечну істину, що ефективність функціонування будь якої системи неможливе без ефективного функціонування системи економічної безпеки підприємства. Поняття економічної безпеки є одним із порівняно нових, дедалі ширше вживаних вітчизняними вченими-економістами, хоч воно вже достатньо відоме і давно використовується в управлінській діяльності розвинених країн. Мабуть, згадане історично пояснюється наявністю вертикальної ієрархії в структурі адміністративно-командного управління успадкованої від СРСР економічної системи, яка не вимагала самостійного ухвалення економічних рішень стратегічного управління.

Нині економічна ситуація докорінно змінилася. Перехід до ринкової економіки, створення великої кількості підприємств різних організаційно-правових форм, що засновані на різних формах власності, поява нових механізмів господарювання та багато інших факторів, поставили суб'єктів підприємницької діяльності в умови, коли вони значну увагу повинні приділяти вирішенню питань, пов'язаних із забезпеченням своєї економічної безпеки.

На сьогоднішній день більшість українських підприємств, працюючи в нестабільному економічному і суспільно-політичному середовищі, переживають глибокий спад виробництва і знаходяться або в критичному стані або в стані банкрутства. Економічна безпека підприємства грає виняткову роль у подальшій діяльності підприємства. Саме підприємство є основним структуроутворюючим елементом економіки держави. Через систему податків,

субсидій, кредитів, цін і ін. держава реалізує свою політику, що може підвищувати або знижувати сумарну оцінку економічної безпеки підприємства. А, виходить, держава значною мірою визначає зовнішню економічну безпеку підприємства.

Актуальність теми полягає у тому що, у сучасних умовах господарювання, коли Україна здобула світове визнання та розширює кордони свого співробітництва, її економіка виявилась не готовою до тих перетворень, які вже відбулися у інших країнах світу. Суб'єкти підприємницької діяльності, державні установи, інші організації є вразливими та нестійкими до дій зовнішнього середовища. Стабілізувати економіку як країни в цілому, так і окремого підприємства, можна за допомогою підвищення рівня економічної безпеки. Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно її керівництво і спеціалісти (менеджери) будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього й внутрішнього середовища.

Основною задачею дипломної роботи є ідентифікація позитивних та негативних факторів, які впливають на економічну безпеку підприємства ПАТ “Запоріжвогнетрив”, вивчення процесу забезпечення належного рівня економічної безпеки, дослідження впливу окремих функціональних складових на стан економічної безпеки, а також розробка заходів щодо зміцнення економічної безпеки підприємства.

Метою роботи є виявлення методів для оцінки рівня економічної безпеки підприємства, визначення шляхів забезпечення економічної безпеки на підприємстві на прикладі ПАТ “Запоріжвогнетрив”

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі задачі:

- визначити економічну сутність економічної безпеки підприємства, визначити її роль і значення в сучасних умовах господарювання;

-дати змістовну характеристику функціональними складовим економічної безпеки підприємства.

-розглянути основні напрямки державного регулювання економічної безпеки підприємств.

- розглянути методику дослідження економічної безпеки підприємства;

-провести комплексний аналіз системи економічної безпеки, проаналізувати показники економічної безпеки в умовах діяльності підприємства;

-визначити основні заходи щодо забезпечення економічної безпеки підприємства;

-розробити механізм покращення системи економічної безпеки підприємства

Об'єктом дослідження є – система економічної безпеки підприємства.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади визначення сутності економічної безпеки підприємства та шляхів її удосконалення

Практичне значення роботи полягає в тому що запропонований механізм удосконалення системи економічної безпеки підприємства можна застосовувати в практичній діяльності будь- яких підприємств

Мета і завдання роботи визначили її зміст, яка складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій.

У першому розділі розглянуті основні теоретичні відомості, що до сутності поняття економічної безпеки, функціональних складових, та державного регулювання

Другий розділ – аналітично-дослідна частина – в якій розглянуто загальна характеристика підприємства, проведена діагностика діяльності суб'єкта господарювання відносно вибраного напрямку дослідження, обґрунтовано аналіз з використанням накопиченого практичного матеріалу та з використанням усіх теоретичних знань, певного методичного інструментарію для проведення оцінки економічної безпеки за функціональними складовими.

Третій розділ присвячений покращенню системи забезпечення економічної безпеки підприємства, запропонована методика експрес-аналізу як методу діагностування стану економічної безпеки, та зроблені відповідні висновки.

1 ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Сутність поняття економічної безпеки підприємства

Логічним продовженням і конкретизацією положень Концепції економічної безпеки України є визначення змісту категорії економічної безпеки підприємства, її структури і показників оцінки. Необхідність розв'язання цієї проблеми і напряду рішення щодо особливостей національної економіки вже мають обґрунтування у світовій літературі.

Що стосується визначення терміна «економічна безпека підприємства», то часто його ототожнюють із захистом від різноманітних економічних злочинів (крадіжки, шахрайство, промислове шпигунство, інформаційна безпека, комерційна таємниця). Однак це поняття значно ширше. Так, Д. Ламбер у своїх дослідженнях доводить безпосередній зв'язок між економічною безпекою держави та підприємства. Він вважає, що економічна безпека підприємства є одним з елементів захисту національної економіки. У процесі досліджень він робить висновок, що реалізувати економічно безпечний розвиток можливо лише за умови сталого розвитку національної економіки. Крім того, окреслена низка завдань, які повинні вирішуватися на кожному рівні економіки: держава, галузь, окреме підприємство. Такий підхід не дуже зручно використовувати за умов кризової економіки, оскільки наявним є висновок - нестабільна національна економіка передбачає економічно небезпечний розвиток окремих мікроекономічних одиниць. Такий стан речей породжує протиріччя: з одного боку, дійсно кризовий стан і нестабільність у зовнішньому середовищі значно знижують рівень економічної безпеки окремих підприємств; з іншого боку, національна економіка не зможе набути ознак стабільності [13, с. 13-14].

В економічній теорії існує і дуже вузьке уявлення про сутність економічної безпеки. Так, на початку 90-х років, які відповідають початку ринкових трансформацій у постсоціалістичних країнах, економічну безпеку

розглядали як забезпечення умов для зберігання та захисту комерційної та інших таємниць галузей і підприємств. Такий підхід до визначення сутності категорії економічної безпеки логічно доводить, що для її забезпечення на будь-якому рівні потрібно лише розробити й запровадити заходи щодо захисту інформації. На практиці для цього застосовувалися дворівневі системи. Перший рівень – організація служби безпеки, другий рівень --- створення відповідного клімату в колективі, тобто психологічної атмосфери «пильності та максимальної відповідальності». На наш погляд, такий підхід не має права на існування, оскільки зведення проблеми економічної безпеки лише до захисту інформації є дуже спрощеним варіантом, який страждає надмірною «економістичністю», спрощує сутність проблеми, не враховує дії зовнішнього середовища, яке є джерелом різного роду позитивних та негативних загроз і ризиків [13, с. 14].

Вивченню проблеми поняття сутності економічної безпеки приділяло багато авторів, найбільш чітко та цікаво для сприйняття питання економічної безпеки викладені А.А Чернявським, та В.Е Духовим, бачення яких в основному наведене нижче [15, с. 138].

Первісне поняття економічної безпеки розглядалося як забезпечення умов збереження комерційної таємниці й інших секретів підприємства. На перших етапах ринкових перетворень у зв'язку зі зміною титулу власності, самостійним виходом підприємств на зовнішній ринок, прагненням до максимізації прибутку, виробництва конкурентоздатної продукції, реалізованої в тому числі за допомогою зменшення витрат, використання нових технологій, питання збереження комерційної таємниці в діяльності підприємств набули особливої актуальності. Кожне підприємство прагнуло захищати свої комерційні таємниці, інтелектуальну власність і взагалі інформацію як найкоштовніший товар. Забезпечення економічної безпеки розглядалося насамперед як захист інформації

Вивчення і узагальнення положень вітчизняної і зарубіжної спеціальної літератури та нормативних актів показує, що в економічній теорії і практиці не

існує однозначної термінології щодо визначення сутності економічної безпеки підприємства. Тож не завжди чітко розмежовується поняття “небезпека”, “загроза”, “ризик”. Проте, всі вони як за змістом, так і за сферою застосування істотно між собою відрізняються і несуть різне змістовне навантаження в системі економічних категорій і понять [19, с. 27].

Проблему економічної безпеки підприємства в зазначеному контексті пропонувалося вирішувати, виходячи з передумови, що ступінь надійності всієї системи збереження інформації виначається рівнем безпеки найслабшої її ланки, якою вважається персонал організації. Забезпечення економічної безпеки підприємства будувалося у формі дворівневої системи захисту інформації. Перший рівень допускав збереження секретів силами служби безпеки організації, а другий передбачав формування психологічної атмосфери «пильності і відповідальності» персоналу організації за допомогою координаторів, яких призначають з осіб середньої управлінської ланки, які мають серед співробітників певний авторитет. Визнаючи, що схоронність інформації є одним з важливих аспектів економічної безпеки підприємства, необхідно відзначити, що зведення проблеми економічної безпеки підприємства тільки до захисту комерційної таємниці занадто спрощеним варіантом рішення такої проблеми. Цілком очевидно, що настільки вузьке розуміння економічної безпеки не враховує всього спектра впливу зовнішнього середовища як основного джерела небезпек для діяльності підприємства [12, с. 39].

Згодом з'явився інший підхід до трактування поняття економічної безпеки підприємства. Різкий спад виробництва в цілому по країні, а головне – зміна економічних функцій держави, що вже не була основним інвестором і споживачем продукції, змусили вітчизняних економістів подивитися набагато ширше на проблему економічної безпеки підприємств. Відповідно до цього погляду економічна безпека підприємства зумовлена впливом зовнішнього середовища, що ринковій економіці весь час змінюється, ніколи не залишається стабільним, постійним чи незмінним. Саме з позицій впливу зовнішнього

середовища, захисту підприємств від його негативного впливу і розглядається зміст категорії економічної безпеки підприємства, в тому числі й у нечисленних публікаціях вітчизняних учених економістів.

Останнім часом поняття «економічна безпека» набуло нових ознак, воно відбиває такий стан економіки, який забезпечує спроможність протистояння системи негативним впливам із зовнішнього середовища. У зв'язку з цим економічна безпека підприємства стала розглядатися набагато ширше – як можливість забезпечення його стійкості в різноманітних, у тому числі й у несприятливих умовах, що складаються в зовнішньому середовищі, поза залежністю від характеру його впливу на діяльність підприємства, масштабу і особливостей внутрішніх змін. Так з'являється визначення економічної безпеки підприємства як захищеності його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також як здатність швидко усунути різноваріантні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності.

Слід зазначити, що цей підхід прогресивніший за попередній, але й він має недоліки. Одним із них, є те що прийняття економічної безпеки як «...стану захищеності...» зводить реалізацію економічно безпечного розвитку до спроможності економічної системи адаптуватися в невизначеному та рухливому середовищі. Таким чином, зникає можливість передбачення перспектив її розвитку [11, с. 45].

Найбільш оптимальним на нашу думку є ресурсно-функціональний підхід. Автори цього підходу вважають, що економічна безпека – це стан найбільш ефективного використання економічних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування економічної системи на сьогодні й у майбутньому. З цією метою «досліджується сукупність процесів, що відбуваються в економічній системі, з усіма їх характерними особливостями та взаємозв'язками, які об'єднані в єдину групу з точки зору їхньої функціональної ролі в забезпеченні економічної безпеки. При цьому виділяють такі функціональні складові економічної безпеки: економічна, політична,

соціальна, інформаційна, кадрова, науково-технологічна, екологічна та силова. З цією метою Е. Олейніков розглядає сукупність процесів, що протікають в організації, з усіма їхніми характерними рисами і взаємозв'язками, що становлять єдину родинну групу з огляду на їх функціональні ролі у забезпеченні економічної безпеки підприємства і, вони, відіграють важливу роль у забезпеченні економічної безпеки підприємства. Основна достоїнство ресурсно-функціонального підходу – це всеосяжний, комплексний характер, оскільки в рамках цього підходу досліджуються найважливіші фактори, що впливають на стан функціональної складової економічної безпеки підприємства, вивчаються основні процеси, що впливають на її забезпечення, проводиться аналіз розподілу і використання ресурсів підприємства, розглядаються економічні індикатори, що відбивають рівень забезпечення функціональної складової економічної безпеки підприємства, і розробляються заходи для забезпечення максимально високого рівня функціональної складової економічної безпеки підприємства [27, с. 39].

Наведемо визначення поняття економічної безпеки підприємства різними вченими. Грунін О.А визначає економічну безпеку підприємства як «такий стан господарчого суб'єкта, за якого він при найефективнішому використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику.

Могільний А.І. вважає, що поняття економічної безпеки підприємства полягає в «забезпечені стану життєдіяльності, при якому реалізуються його основні інтереси, воно захищено від внутрішніх та зовнішніх загроз і дестабілізуючих чинників.

Іванов В.А. та Пликов В.В для забезпечення економічної безпеки підприємства передбачають «створення таких умов діяльності, за яких надійно захищені його інтереси від різноманітних видів загроз».

Ярочкін В. бачить економічну безпеку фірми як «організовану сукупність спеціальних органів, засобів, методів та заходів, що забезпечать безпеку підприємницької діяльності від зовнішніх та внутрішніх загроз».

Бендіков Л. під економічною безпекою підприємства має на увазі «захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих та непрямих економічних загроз, що пов'язані з неефективною науковопромисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища та здатність підприємства до відтворення».

Забродський В. трактує економічну безпеку як «кількісну і якісну характеристику властивостей фірми, що відбиває здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної погрози. Відповідно до точки зору В. Забродського, економічна безпека фірми визначається сукупністю факторів, що відбивають незалежність, стійкість, можливості зростання, забезпечення економічних інтересів та ін.

Аналогічна думка Шликова В., що розглядає економічну безпеку підприємства як стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел чи небезпеки економічних погроз. В. Шликов економічну безпеку підприємства розглядає з погляду мінімізації втрат і збереження контролю над власністю. Як способи забезпечення економічної безпеки підприємства пропонується така побудова системи захисту його економічних інтересів, у якій основна увага приділена питанням боротьби з несумлінною конкуренцією, забезпеченню інформаційної безпеки і правовому захисту інтелектуальної власності [11, с. 25].

Трохи інше розуміння економічної безпеки підприємства приводить Тамбовцев В., визначаючи її як стан підприємства, який означає, що імовірність небажаної зміни яких-небудь якостей, параметрів належного йому майна і його зовнішнього середовища, що торкається, невелика (менша від визначеної межі). Залежно від того, яке поєднання параметрів життєдіяльності підприємства є для нього бажаним, буде змінюватися і конкретне наповнення поняття «небажані

зміни». У загальному випадку до них відносяться ті, котрі віддаляють підприємство від його бажаного стану. Наведене розуміння економічної безпеки підприємства припускає і практично ґрунтується на визнанні можливості стабільності зовнішнього середовища, з чим не можна погодитися, оскільки саме мінливість зовнішнього середовища варто розглядати як її постійний стан, а її сталість протягом певного часу - як тимчасовий стан. Крім того, у практичній діяльності підприємств дуже важко визначити імовірність небажаних змін, що ще необхідно чітко формулювати [10, с. 116].

Інші автори вважають, що економічна безпека підприємства - це такий стан господарського суб'єкта, при якому життєво важливі компоненти структури і діяльності підприємства мають високий ступінь захищеності від небажаних змін».

Гладченко Т.Н. визначає економічну безпеку підприємства як захищеність життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, організація якої здійснюється адміністрацією й колективом підприємства шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного й соціально-психологічного характеру. При цьому, по-перше, стан захищеності має динамічний характер; по-друге, загроза, що виходить з середини підприємства, неменш небезпечна, ніж ззовні, і, по-третє, система економічної безпеки підприємства повинна взаємодіяти на правовій основі з державною системою забезпечення економічної безпеки. В цілому в цих визначенняхна нашу думку основні методологічні положення теорії безпеки дотримані. Так, справедливо відзначено, що при економічній безпеці підприємству не загрожує небезпека та дотримується захищеність від внутрішніх чи зовнішніх загроз.

Економічна безпека підприємства – це такий стан господарського суб'єкта, за якого він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення захисту від існуючих небезпек і погроз їм чи інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції і господарського ризику.

Таке розуміння економічної безпеки підприємства показує, що виробниче підприємство, знаходячись у ситуації невизначеності, непередбачуваності, зміни як внутрішніх умов господарювання, так і зовнішніх, політичних, макроекономічних, екологічних, правових) приймає ризикові рішення в умовах твердої конкуренції, домагається запобігання, ослаблення чи захисту від існуючих чи прогнозованих небезпек і загроз; що в заданих умовах воно забезпечує досягнення цілей бізнесу. Тобто в даній ситуації корпоративні ресурси підприємства (земля, капітал, кадровий потенціал, підприємницькі здатності менеджерів, інформація, інтелектуальна власність, технологія тощо) використовуються не тільки для запобігання небезпек і загроз, але й, насамперед, для досягнення цілей бізнесу. Виявлення, запобігання небезпек і загроз, використання корпоративних ресурсів у непередбаченій ситуації для недопущення непоправного збитку, прийняття ризикових рішень, боротьба з конкурентами тощо – це шлях створення умов для досягнення стратегічних цілей підприємницької діяльності, забезпечення стійкого інтенсивного розвитку підприємства, його економічної незалежності [11, с. 45].

Проаналізувавши, існуючі підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства, можна зробити такі висновки. Усі наведені підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства відрізняються або неповнотою і неясністю, що не дозволяє, виходячи з них, виявити сутність категорії економічної безпеки підприємства, або дуже широким підходом, за якому втрачається саме бачення економічної безпеки підприємства внаслідок ототожнення його з ефективною діяльністю. Загально – прийнятного визначення економічної безпеки поки що немає. Це пояснюється тим, що економічна безпека, знаходячись на стику економіки і безпеки, як і всяке міждисциплінарне поняття, залежить від ступеня розробленості їхнього наукового апарата, а проблеми економічної безпеки не знайшли достатнього обговорення в наукових колах.

Отже, поняття «економічна безпека підприємства» має на увазі ефективне використання ресурсів, що забезпечує стабільне функціонування та

сталий розвиток у майбутньому. Це передбачає здатність підприємства прогнозувати та запобігати негативному впливу зовнішнього середовища та здатність пристосовуватися до існуючих умов. Економічну безпеку підприємства можна розглядати як практичне використання таких принципів сучасного менеджменту, як своєчасна реакція на зміни в зовнішньому середовищі, бачення підприємства, тобто чітке уявлення про те, яким воно повинно бути, а також одного з основних положень сучасної теорії управління – ситуаційного підходу до управління, яким визнається важливість швидкості й адекватності реакції, що забезпечують адаптацію підприємства до умов його існування [13, с. 25].

Отже, економічну безпеку підприємства слід розглядати як еволюційний розвиток ситуаційного підходу до управління. Економічна безпека викликає все більшу зацікавленість підприємств, що стикаються з труднощами при реалізації принципово нових підходів до управління підприємствами, при організації управління підприємством у ринкових умовах. У централізованій економіці економічна безпека підприємства забезпечувалася вертикально побудованими методами управління, що стали неприйнятними за умов ринкової економіки, оскільки в ринковому середовищі з урахуванням її специфіки механізми безпеки розосереджуються по багатьох суб'єктах і напрямках економічної, фінансової, законодавчої, правоохоронної діяльності, коли організаційно починає зростати горизонтальна складова системи захисту.

В умовах ринкової економіки виробничі одиниці, що існують у різних організаційно-правових формах, організують свою діяльність в умовах невизначеності, непередбачуваності. Тривала економічна криза породила багато непередбачених небезпек і погроз, які з'являються в нашій країні і в ще не зміцнілому бізнесі. Крім того, на розвиток підприємництва впливають і такі фактори, як нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні, міжнаціональні, регіональні, територіальні конфлікти, недосконалість комерційного законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція

й інші. Усе це різко загостило проблему забезпечення економічної безпеки підприємства.

Підприємство – це не тільки будинки, споруди, засоби виробництва, робоча сила і т.д. Це, насамперед, працюючий організм, що випускає продукцію, знаходячись у постійному заплутаному клубку зв'язків і відношень у певному навколишньому середовищі. У самому загальному вигляді під підприємством розуміють самостійний суб'єкт, що хазяїну, із правом юридичної особи, яка на підставі наявних у нього (чи закріплених за ним) ресурсів виробляє і реалізує продукцію, виконує роботи і послуги. Усе це повинно враховуватися при забезпеченні його безпеки.

Економічна безпека підприємства — це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам [19, с. 482].

Різні автори використовують різноманітні визначення економічної безпеки підприємства, але всі вони єдині в тому, що керівництво підприємства повинно забезпечити ефективне використання всіх груп ресурсів у своїй діяльності, а також, що широкий спектр проблем, з яким пов'язана економічна безпека підприємства, потребує системного їхнього розподілу в підсистемах (складових). Кожна складова характеризується власним змістом, набором функціональних критеріїв і способами забезпечення. Якийсь імпульс із зовнішнього середовища може змінити стан однієї підсистеми й зовсім не торкнутися іншої.

Економічна безпека підприємства – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому. Для економічної безпеки підприємства характерна сукупність якісних і кількісних показників, найважливішим з яких є рівень економічної безпеки.

1.2 Складові економічної безпеки підприємства

Сутність та функціональні складові економічної безпеки мають різне значення на різних рівнях економіки. Так, на рівні держави економічна безпека набуває ознак національної безпеки, якій притаманні такі складові: силова (спроможність диктувати умови на міжнародному рівні), екологічна (пріоритетність Концепції сталого розвитку), науково-технологічна (передумова статусу країни: сировинний придаток чи розвинута економіка), політико-правова (формування дієвих правових механізмів, які сприяють розвитку національної економіки) [12, с. 93].

Що стосується регіонального рівня, то сутність економічної безпеки зводиться до самофінансування, вирішення соціальних проблем, оптимального розвитку промисловості (стратегія стабілізації економічного розвитку). Головні складові: соціальна, науково-технологічна, екологічна, фінансова, правова. Для мікрорівня економіки підприємства економічна безпека набуває ознак стратегії ефективного розвитку в коротко- та довгостроковому періодах. Головною складовою для підприємств будь якої галузі є фінансова, адже вона уособлює можливості його розвитку. Залежно від галузі інші складові мають різну значимість. Так, для промислових підприємств головною є наукова, технічна, кадрова. Інноваційна складові; для сільського господарства екологічна, інноваційна; для невиробничої сфери – інформаційна кадрова складові. Силова складова економічної безпеки на рівні підприємства сприймається як захист комерційної таємниці та інформації від конкурентів. На рисунку 1.1 зображено основні складові економічної безпеки [18, с. 488].

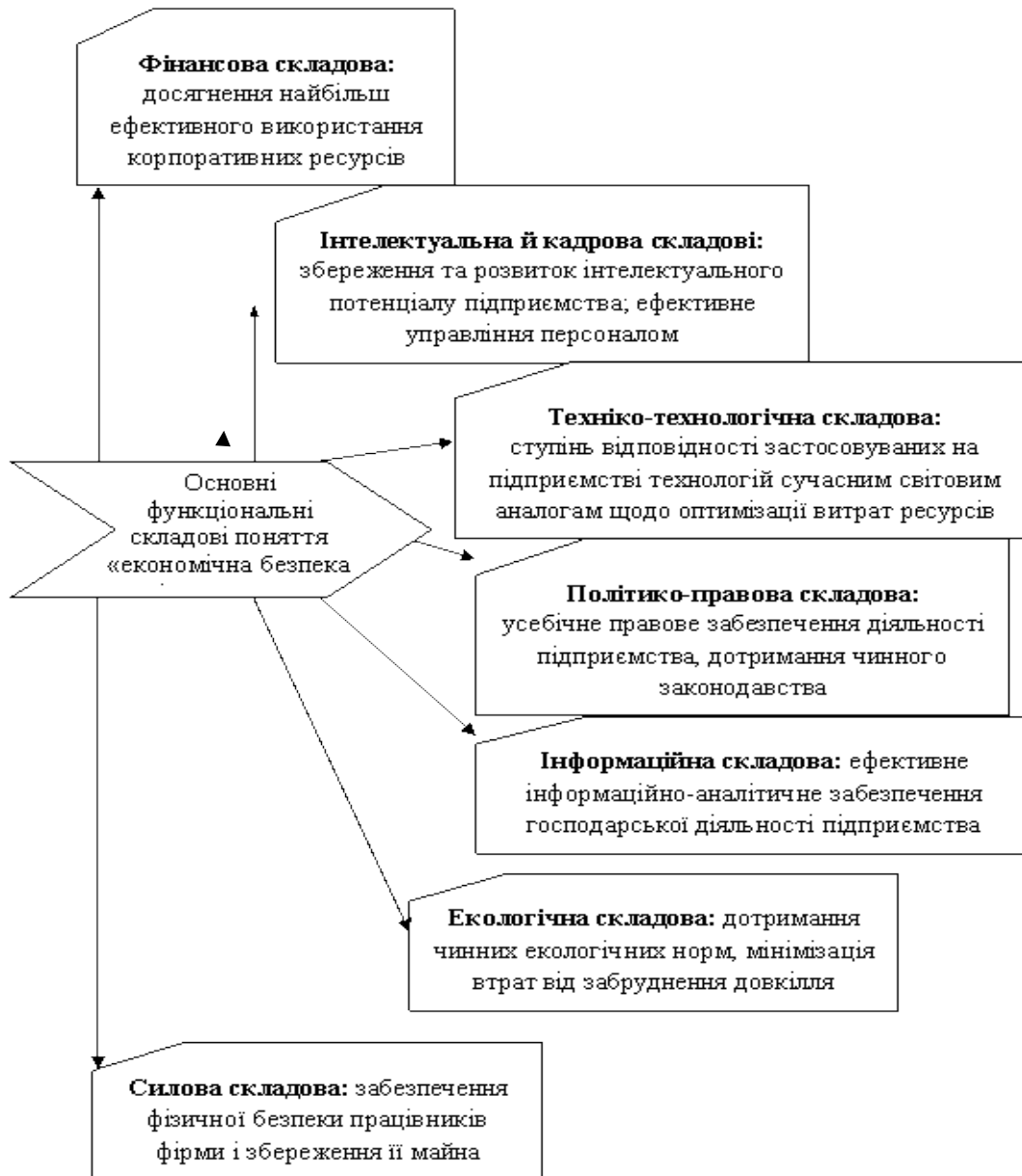

Рисунок 1.1– Типовий перелік функціональних складових економічної безпеки підприємства

Економічна складова може розглядатися як такий стан правових норм і відповідних їм інститутів безпеки, які гарантували б позитивний темп економічного розвитку, здатність зберігати чи відновлювати виробництво, забезпечувати стійке функціонування кредитно-фінансової системи тощо. Вплив економічного чинника слід розглядати як з боку стану економіки країни в цілому, з урахуванням міжнародних тенденцій, так і з боку фінансово-господарчої діяльності окремого підприємства.

Згідно з прийнятою «Концепцією національної безпеки», до основних загроз в економічній сфері слід відносити:

неефективність системи державного регулювання економічних відносин;

- наявність структурних диспропорцій, монополізму виробників, перешкод становленню та розвитку ринкових відносин;

- невирішеність проблеми ресурсної, фінансової та технологічної залежності національної економіки від інших країн;

- економічна ізоляція України від світової економічної системи;

- неконтрольований вплив за межі України інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів;

- криміналізація суспільства, діяльність тіньових структур [11, с. 85].

У рамках політичної складової слід оцінювати сукупність суспільно-політичних умов—від міжнародного становища до місцевих суспільно-політичних умов функціонування окремого підприємства. Юридичний аспект полягає в аналізі існуючої ноти. Держава передбачає такі загрози для її безпеки з боку соціальної сфери:

- низький рівень життя та соціальної захищеності різних верств населення, наявність значної кількості громадян працездатного віку, які не зайняті в суспільно-корисній праці;

- суспільно-політичне протистояння окремих соціальних верств населення та регіонів України;

- падіння рівня здоров'я населення, незадовільний стан системи його охорони;

- тенденції моральної та духовної деградації в суспільстві;

- неконтрольовані міграційні процеси в державі.

Фінансова складова економічної безпеки підприємства. Найважливішою складовою економічної безпеки підприємства є фінансова. Її значимість не залежить від галузевої специфіки підприємства. Так, Реверчук Н.Й. вважає, що фінансова безпека підприємства – це захист від можливих фінансових втрат і попередження банкрутства підприємства, шлях до досягнення найбільш

ефективного використання корпоративних ресурсів. Саме вона, на її думку, є провідною і вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є рушієм будь-якої економічної системи [49, с. 2]. З цією точкою зору важко не погодитись. Це твердження є справедливим для будь-якого суб'єкта господарювання – для підприємства чи фінансової установи.

Процес забезпечення фінансової складової економічної безпеки підприємства може бути визначений як сукупність робіт для:

- досягнення максимально високого рівня платоспроможності підприємства і ліквідності його оборотних коштів;
- моделювання найбільш ефективної структури капіталу підприємства;
- підвищення якості планування та здійснення фінансово – господарської діяльності підприємства в усіх його напрямках стратегічного та оперативного планування й управління технологічним, інтелектуальним і кадровим потенціалом підприємства, її основними та обіговими активами з метою максимізації прибутку;
- підвищення рівня рентабельності бізнесу.

Таким чином, фінансова безпека підприємства може бути визначена як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості й рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспективи його технологічного та фінансового розвитку. Поточний рівень забезпечення економічної безпеки підприємства за фінансовою складовою оцінюється на підставі докладного аналізу загроз негативних впливів на фінансову безпеку підприємства і можливих збитків, зазнаних підприємством в наслідок реалізації негативних впливів, а також існуючої на підприємстві системи аналізу і оцінювання

всєбічних результатів його фінансово-господарської діяльності в розрізі забезпечення економічної безпеки підприємства [17, с. 96].

Оцінювання поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки підприємства здійснюється за декількома напрямками аналізу:

- аналіз фінансової звітності підприємства за результатами його фінансово-господарської діяльності (аналіз структури капіталу підприємства, його платоспроможності і фінансової стійкості, структури витрат, прибутків і рентабельності, заборгованості, інші напрями фінансового аналізу);
- аналіз конкурентних переваг і порівняльний аналіз із підприємствами-конкурентами;
- аналіз асортименту продукції, що випускається або реалізується;
- аналіз рівня і якості менеджменту підприємства; аналіз кваліфікації та інтелектуального потенціалу підприємства;
- аналіз поставок і клієнтури підприємства;
- аналіз ринку цінних паперів підприємства [21, с. 44].

Підсумковим етапом оцінки поточного рівня економічної безпеки підприємства відносно її фінансової складової є етап оцінки ефективності діяльності підприємства та його відповідних підрозділів щодо запобігання можливих негативних впливів на фінансову складову економічної безпеки підприємства. Цей аналіз здійснюється за методикою оцінюванні збитків, відвернутих чи яких зазнало підприємство внаслідок реалізації запланованого комплексу заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства в цілому та її фінансової складової, зокрема.

Аналіз фінансового стану підприємства має за мету поліпшення організації фінансів та підвищення ефективності їх використання в процесі господарської діяльності. Зміст аналізу фінансового стану полягає у визначенні певної низки коефіцієнтів, за допомогою яких можна проаналізувати розміщення і використання засобів виробництва, платоспроможність підприємства, забезпеченість власними обіговими коштами, стан виробничих

запасів, власних і позичених джерел їх утворення, а також виявити шляхи підвищення ефективності використання фінансових ресурсів [18, с. 107].

Багато науковців вважають, що найслабкішою ланкою системи економічної безпеки підприємства є персонал організації, слід зазначити, що проблеми кадрової безпеки є дійсно першочерговими для стабільно-функціонуючих підприємств [17, с. 94].

Забезпечення інтелектуальної і кадрової складових економічної безпеки підприємства передбачає два тісно пов'язаних між собою, але водночас й істотно різних напрямів діяльності. Перший напрям орієнтований на роботу з персоналом корпорації, на підвищення ефективності роботи співробітників підприємства. Воно передбачає роботу з планування і управління персоналом підприємства, запобігання загрозам негативних впливів на економічну безпеку підприємства через недостатню кваліфікацію співробітників підприємства, слабку організацію системи управління персоналом, підбір, навчання і мотивації співробітників підприємства. Другий напрям спрямований на збереження і розвиток інтелектуального потенціалу підприємства. Серед основних об'єктів інтелектуальної власності слід виділити винаходи, технічні та організаційні новації, ноу-хау, дизайн і товарні знаки, тексти, аудіо- і відео продукцію, а також комп'ютерні програми та інші розробки і об'єкти інтелектуальної власності. Основним етапом процесу забезпечення інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки підприємства є оцінка негативних впливів на певну складову і можливих наслідків від цих чинників. Виходячи з наявності двох основних напрямів забезпечення інтелектуальної і кадрової складової економічної безпеки підприємства, аналіз повинен складатися з сукупності оцінок негативних впливів за обома напрямками робіт із забезпечення безпеки.

Важливим напрямом робіт із планування та управління персоналом є роботи по плануванню необхідного рівня кваліфікаційної відповідності співробітників вимогам діяльності, що ними виконуються. Основними критеріями при цьому є інтерес підприємства в плані оптимізації витрат на

підбір відповідних спеціалістів за критеріями компетентності і лояльності, а також найважливіше завдання збереження і розвитку наявного інтелектуального потенціалу підприємства, оптимізації витрат на оплату праці працівників підприємства. Саме ці фактори є основними причинами виникнення негативних впливів на кадрову складову економічної безпеки підприємства.

Серед основних негативних впливів, зумовлених даними причинами, необхідно відзначити падіння продуктивності праці робітників підприємства, зниження віддачі від творчості персоналу, збільшення плинності кадрів і пов'язане з нею послаблення інтелектуального потенціалу, кваліфікаційного рівня підприємства, а відповідно – загальне погіршення фінансово господарського становища підприємства і гальмування його корпоративного розвитку.

Іншою важливою причиною збитків внаслідок зниження рівня інтелектуального потенціалу підприємства є відсутність або низька якість програми розвитку інтелектуального потенціалу підприємства, спрямованої на підтримку творчості працівників підприємства, створення для цього процесу найсприятливіших умов на підприємстві, а також на збереження і поширення серед підрозділів підприємства всіх науково-технологічних, організаційних та інших новацій [19, с. 112].

Ґрунтуючись на чіткому усвідомленні керівництвом підприємства того факту, що в умовах різкого зростання значущості інтелектуального і кадрового факторів для ефективності та успішності бізнесу, необхідно приділяти підвищену увагу роботі по забезпеченню інтелектуальної і кадрової складових економічної безпеки підприємства. Будь-яке послаблення уваги до такого напрямку робіт або невиправдана економія коштів при реалізації програми розвитку інтелектуального потенціалу підприємства загрожує незмірне більшим потенційним збитком для економічної безпеки підприємства.

Науково-технологічна складова економічної безпеки підприємства. Очевидно, що діяльність будь-якого підприємства характеризується тим

набором технологій матеріального або інтелектуального виробництва, які використовуються в роботі підприємства. Ясно також, що якість цих технологій та їх відповідність новітнім світовим аналогам кардинально впливають на ефективність діяльності цього підприємства і на перспективи його подальшого розвитку, а, отже, і на забезпечення економічної безпеки підприємства.

Основна сутність науково-технологічної складової економічної безпеки підприємства, незважаючи на сферу діяльності, полягає у тому, наскільки рівень використовуваних на підприємстві технологій відповідає найкращим світовим стандартам. Принципово важливим моментом тут є й проблема наявності в цих технологіях потенціалу розвитку та їх майбутньої конкурентоспроможності зі світовими технологіями [11, с. 68].

Основні ж відмінності в специфіці забезпечення науково-технологічної складової економічної безпеки підприємств матеріальної і нематеріальної сфер виробництва полягають у засобах забезпечення цієї безпеки. Так, на підприємствах матеріальної сфери виробництва основним об'єктом забезпечення науково-технологічної складової економічної безпеки підприємства є виробничо-технологічне обладнання як найбільш дорогий і важливий для досягнення ефективного результату фактор виробництва, тоді як для підприємств нематеріальної сфери виробництва основним об'єктом забезпечення науково-технологічної безпеки підприємства є система інтелектуальних технологій підприємства, її ноу-хау, які, безумовно, відіграють певну роль у досягненні високого рівня науково-технологічної безпеки.

Процес забезпечення науково-технологічної складової економічної безпеки підприємств нематеріальної сфери тісно пов'язаний із забезпеченням інтелектуально-кадрової та інформаційної складових, оскільки заходи щодо забезпечення науково-технологічної безпеки підприємства нематеріальної сфери передусім стосуються роботи по підвищенню кваліфікації фахівців підприємства, а також збиранню і аналізу інформації з проблем, що мають або можуть мати відношення до технологій даного підприємства.

Ця специфіка полягає в тому, що на всіх стадіях цього процесу основна увага повинна надаватися заходам по аналізу стану і тенденцій розвитку ринку інтелектуальних технологій галузі, в якій працює дане підприємство, власного потенціалу інтелектуальних технологій і підприємства, а також комплексу заходів щодо підвищення рівня науково-технологічної безпеки підприємства, передусім за рахунок удосконалення її інтелектуального технологічного комплексу.

Сукупність засобів забезпечення науково-технологічної складової економічної безпеки підприємства включає до свого складу заходи щодо аналізу поточного стану науково-технологічної безпеки підприємства на основі обробки даних фінансово-господарської звітності підприємства, а також технічної інформації служб підприємства, передусім виробничих підрозділів, технологічних служб, інформаційного відділу, маркетингових, дослідницьких підрозділів [11, с. 88].

За результатами оцінювання стану науково-технологічної безпеки підприємства необхідно розробити загальні рекомендації по її забезпеченню на майбутній період, сформулювавши основні загальні цілі технологічного розвитку підприємства. На підставі загальних рекомендацій потрібно скласти план забезпечення науково-технологічної складової економічної безпеки підприємства, в якому повинно бути описано заплановані заходи щодо забезпечення науково-технологічної безпеки підприємства, з подальшим їх включенням до загальної схеми забезпечення науково-технологічної складової економічної безпеки підприємства.

Науково-технологічна складова має на увазі стан правових норм та відповідних їм інститутів безпеки, які гарантують наявність у державі конкурентоспроможних технологій, а також дадуть можливість виключити деструктивні наслідки технологічної недосконалості господарської діяльності. Вона також передбачає оцінку рівня відповідності технологій, що застосовуються в Україні останнім світовим досягненням. Загрозами в науково-технологічній сфері вважаються:

- невпевненість державної науково-технологічної політики;
- підплив інтелектуального та наукового потенціалу за межі України;
- науково-технологічне відставання України від провідних держав;
- зниження рівня підготовки, висококваліфікованих наукових та інженерно-технічних кадрів.

У разі необхідності до плану забезпечення науково-технологічної безпеки підприємства повинні додаватися сценарії реалізації технологічних проектів підприємства із розрахунками ефективності по альтернативних варіантах проектів. Заплановані заходи із забезпечення науково-технологічної складової економічної безпеки підприємства реалізуються в процесі фінансово-господарської діяльності підприємства, за результатами якої звітні дані разом з іншими видами інформації, які отримує підприємство, є основою для майбутнього аналізу стану науково-технологічної складової економічної безпеки підприємства [13, с. 90].

Суть правової складової економічної безпеки підприємства полягає в ефективному і всебічному правовому забезпеченні діяльності підприємства, чіткому дотриманні підприємством і його працівниками усіх аспектів чинного законодавства, оптимізації витрат корпоративних ресурсів на досягнення цих цілей, активній роботі відповідних служб підприємства над досягненням сприятливого зовнішнього політико-правового середовища підприємства.

Таким чином, процес забезпечення правової складової економічної безпеки підприємства передбачає заходи із запобігання збиткам від негативних впливів як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Негативні впливи суб'єктивного характеру є недоробками в юридичному забезпеченні діяльності підприємства, спричиняючи фінансові та інші втрати. До внутрішніх причин низької ефективності забезпечення політико-правової складової економічної безпеки підприємства відносять низьку кваліфікацію працівників юридичної служби підприємства, а також недостатню увагу з боку керівництва підприємства до важливості кваліфікованого юридичного забезпечення усіх аспектів роботи підприємства і нерозуміння необхідності комплексної

юридичної експертизи будь-яких дій, що здійснюються підприємством, на предмет їх відповідності вимогам чинного законодавства.

До внутрішніх причин негативних впливів на політико-правову безпеку підприємств слід віднести також нерозуміння важливості або фінансово-технічну нездатність підприємства проводити активну зовнішню політику щодо зміни існуючого зовнішнього політико-правового середовища підприємства на краще [27, с. 110].

Серед основних негативних факторів цієї групи потрібно виділити такі зовнішні загрози правового характеру, як зміна господарського права, податкового і митного законодавства, законодавства щодо власності землі і праці, а також з питань регулювання процесів приватизації.

Основні причини виникнення негативних чинників цієї групи істотно пов'язані з причинами зовнішніх негативних чинників суспільно-політичного характеру і ґрунтуються у сфері вираження інтересів держави і суспільних груп, що знаходяться на даний час біля керма влади.

На основі проведеного аналізу поточного рівня забезпечення політико-правової безпеки та виявлених недоліків на підприємстві здійснюється комплексне планування дій з підвищення рівня забезпечення його політико-правової безпеки.

На базі загального плану забезпечення економічної безпеки підприємства і конкретних планових документів по забезпеченню політико-правової безпеки підприємства здійснюється ресурсне та інше планування фінансово-господарської діяльності даного підприємства з тим, щоб реалізувати заплановані заходи щодо гарантій її економічної безпеки в цілому та окремих її складових, зокрема.

У процесі здійснення підприємством своєї фінансово-господарської діяльності проводиться реалізація запланованого комплексу заходів щодо забезпечення економічної безпеки даного підприємства» результати якої є основою для аналізу загроз негативних впливів і поточного рівня забезпечення економічної безпеки підприємства та й політико-правової складової [27, с. 91].

Інформаційна складова економічної безпеки підприємства. Розглядаючи зміст процесу забезпечення інформаційної складової економічної безпеки підприємства, необхідно виділити такі основні функції інформаційно-аналітичного підрозділу підприємства, належне виконання яких необхідне для досягнення належного рівня забезпечення інформаційної складової економічної безпеки підприємства:

1. Збирання усіх видів інформації, що стосується діяльності підприємства, а саме:

- інформація про товарні, технологічні, трудові, фінансові та інші ринки, на яких працює дане підприємство;

- інформація про політичні події і тенденції макроекономічного розвитку світової і національної економік;

- науково-технічна інформація, аналіз якої може дати позитивний ефект у подальшій діяльності підприємства.

2. Аналіз інформації, що отримується. Основними принципами організації робіт з аналізу потоку інформації, що отримується за всіма аспектами діяльності даного підприємства, є:

- систематизація і класифікація інформації, що отримується. Цей процес є основоположним і життєво важливим для ефективного функціонування інформаційно-аналітичних

- підрозділів підприємства. Потік не систематизованої різномірної за тематикою та змістом інформації, систематизований за сферами діяльності підприємства, за компетенцією його функціональних підрозділів, товарами, ринками, технологічними розробками і т. ін., набуває форми зручного вихідного обробленого матеріалу для подальшого глибшого аналізу;

- постійна безперервна аналітична діяльність. Саме безперервний характер процесу оброблення і аналізу інформації, що отримується, додає потоку інформації якості матеріалу для статистичного, логічного, порівняльного і ситуаційного аналізу;

- всебічний характер аналітичних процесів на підприємстві. Ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства передбачає проведення всебічного аналізу і оброблення усієї повноти даних, що отримуються, як у розрізі питань компетенції окремих функціональних підрозділів підприємства, так і проблем що стосуються загальної корпоративної політики.

3. Прогнозування тенденцій розвитку наукового і технологічного процесу в сфері технологій діяльності підприємства, економічних і політичних процесів у країні і світі, інших процесів, що стосуються даного бізнесу.

4. Оцінювання рівня економічної безпеки підприємства за всіма її складовими і в цілому, розроблення рекомендацій для його підвищення.

5. Інші види діяльності щодо забезпечення інформаційної складової економічної безпеки підприємства [11, с. 93].

Таким чином, процес забезпечення інформаційної складової економічної безпеки підприємства передбачає виконання як всієї сукупності функціональних обов'язків щодо інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підприємства, так і специфічних операцій, як-то:

- оцінювання можливих негативних впливів на економічну безпеку підприємства по її інформаційній складовій;
- аналіз ефективності заходів щодо забезпечення інформаційної складової економічної безпеки підприємства на основі оцінки відведених і понесених збитків від негативних впливів на інформаційну безпеку підприємства;
- вироблення рекомендацій щодо підвищення рівня забезпечення інформаційної складової економічної безпеки підприємства;
- розроблення плану взаємодії залучених до роботи підрозділів;
- розрахунок показників ефективності заходів, що плануються до реалізації.

Рекомендації до виконання заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки підприємства до загального плану включають як складову частину

забезпечення економічної безпеки підприємства, відповідно до якого здійснюється функціональне планування господарської діяльності підприємства.

Відсутність належної реєстрації і контролю робіт, низька трудова і виробнича дисципліна персоналу, доступ сторонніх осіб до обчислювальних ресурсів створюють умови для зловживань та викликають труднощі їх виявлення.

Екологічна складова економічної безпеки підприємства. На сьогодні значущість екологічної складової для всебічного комплексного забезпечення економічної безпеки підприємства зростає. Глобальне погіршення екологічного стану на нашій планеті, спричинене побічними ефектами технічного прогресу, поставило перед людством найгостріше питання про перехід на екологічно орієнтований технологічний розвиток нашої цивілізації [48].

Проблема забезпечення екологічної безпеки суспільства підприємств, що виробляють на комерційній основі будь-яку продукцію, не могла і не може бути вирішена інакше, як шляхом розроблення загальносвітових систем мінімально допустимих утримань шкідливих речовин у відходах підприємств, а також екологічних параметрів продукції, що випускається [13, с. 83-87].

На користь введення міжнародних норм говорить і той факт, що інтелектуальний рівень і кваліфікація фахівців при розробці проблем на міжнародному рівні істотно вищі, ніж при проведенні таких робіт на національному рівні. З урахуванням того, що недотримання екологічних норм навіть декількома державами Землі може нанести істотного збитку екології всієї планети, питання інтернаціоналізації екологічних норм набуває все більшої значущості для долі цивілізації.

Практика використання екологічного законодавства показала, що виробники продукції самі добровільно не бажають запроваджувати на своїх підприємствах заходи по забезпеченню екологічного контролю за виробничими процесами і продукцією, що випускається підприємствами. Це положення пояснюється тим, що контроль за дотриманням екологічних норм веде до

додаткових витрат для підприємств на очисні споруди і переорієнтації технології на випуск екологічно чистої продукції. Екологічна складова економічної безпеки за допомогою відповідних правових норм інститутів безпеки має гарантувати захист середовища проживання людини, групи та суспільства. Цей фактор має на меті дотримання норм і стандартів, що діють в Україні з метою збереження природного середовища, запобігання природних катастрофам та катаклізмам, а також дослідження можливості використання сприятливих природ по кліматичних умов та свою користь. В Україні визначені такі можливі загрози в екологічній сфері;

- значне антропогенне порушення та поглиблення перевантаження території України, негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи;
- неефективне використання природних ресурсів, широкомасштабне використання екологічно шкідливих та недосконалих технологій;
- неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин та матеріалів;
- негативні екологічні наслідки оборонної та військової діяльності.

Таким чином, основна суть екологічної складової економічної безпеки з точки зору підприємства полягає в прагненні оптимізувати свої фінанси таким чином, щоб при мінімальних витратах на -забезпечення дотримання екологічних норм по технологічних процесах на підприємстві і продукції, яку воно випускає, мінімізувати втрати від адміністративних санкцій за забруднення довкілля і втрати ринків країн з більш жорсткими нормами екологічного законодавства, ніж ті, яким відповідає продукція, що випускається даним підприємством.

Силова складова економічної безпеки підприємства. Під силовою складовою економічної безпеки підприємства слід розуміти сукупність таких станів.

1. Фізична безпека співробітників підприємства. До фізичної безпеки співробітників підприємства відносять як безпосередньо збереження їхнього життя і здоров'я від фізичних впливів з метою ушкоджень, так і зловмисні дії

третіх осіб або організацій, що прагнуть завдати морального збитку співробітникам підприємства.

2. Збереження майна підприємства від негативних впливів, що загрожують втратою цього майна або зниженням його вартості. Тут потрібно виділяти безпеку майна підприємства від зловмисних дій зацікавлених осіб і організацій з метою руйнування майна підприємства, а також забезпечення збереження цінностей, що належать підприємству, від форс-мажорних обставин: стихійного лиха, збройних конфліктів, законодавчих фактів, що завдають шкоди збереженню або вартості майна підприємства.

3. Силкові аспекти інформаційної безпеки підприємства. Очевидно, що забезпечення силової складової економічної безпеки підприємства вельми тісно пов'язане з проблемами його інформаційної безпеки. В умовах стрімко зростаючої ролі інформації для успіху будь-якого бізнесу проблеми збору інформації і захисту власного інформаційного середовища підприємства від дій зовнішніх організацій та осіб, у тому числі від операцій з промислового шпигунства проти даного підприємства, та проблеми силового забезпечення інформаційної безпеки підприємства набули великої ваги в загальній системі забезпечення силової складової економічної безпеки підприємства.

4. Сприяння зовнішньому бізнесу. Цей розділ забезпечення силової складової економічної безпеки підприємства передбачає:

- збирання і аналіз всебічної Інформації про контракти підприємства на всіх ринках, до яких підприємство має відношення, про державні і громадські організації та діячів, що своєю діяльністю можуть викликати ті або інші зміни середовища бізнесу підприємства;

- проведення попереджувальних дій з боку служби безпеки підприємства по відношенню до джерел можливих загроз його інтересам. Об'єктами цих дій можуть бути підприємства-конкуренти, кримінальні й терористичні організації, від яких може виходити потенційна загроза функціонуванню даного підприємства, а також інші джерела можливих загроз [14, с. 79].

Для повного і точного визначення суті силовій складовій економічної безпеки необхідно виділити причини, джерела виникнення і зміст негативних впливів, які можуть спричинити виникнення збитків економічної безпеки підприємства по даній її складовій. Практична реалізація зазначених сукупних засобів у процесі здійснення підприємством його господарської діяльності дасть можливість певною мірою забезпечити силову безпеку підприємства.

1.3 Державне регулювання економічної безпеки підприємства

Держава істотно впливає на формування економічної безпеки підприємства. Використовуючи прямі і непрямі важелі втручання, вона створює і регулює економічні умови діяльності підприємств, що призначені для захисту економічних інтересів держави і його національної економіки. Загальновизнано, що регулювання економіки державою так чи інакше має місце в усіх країнах з ринковою економікою. Державне втручання зумовлене необхідністю досягнення балансу економічних інтересів у країні, що робить суспільство стійкою, рівноважною системою, то розвивається. Необхідність державного регулювання діяльності підприємств зумовлена й недосконалістю взаємодії підприємств.

На практиці державно – правові заходи можуть бути реалізовані за допомогою організації вивчення державних і нормативних актів по захисту підприємства державними органами. З цією метою на підприємстві створюється юридично – правова служба, яка відстежує інформацію галузі забезпечення захисту підприємств [15, с. 103].

Державне регулювання діяльності підприємств незалежно від форми власності на засоби виробництва здійснюється за допомогою правових, економічних і соціальних заходів. До прямого державного регулювання належить розроблення державою нормативних актів, положень, заходів, що роблять безпосередній вплив на діяльність суб'єктів ринкових відносин. У рамках прямого державного регулювання основним інструментом є прийняття

законодавчих законів і документів. Особливо важливі для підприємств законодавчі і нормативні акти з питань оподаткування, інвестиційної діяльності, організаційно-правовим форм діяльності.

Державне регулювання діяльності підприємств здійснюється за напрямками, представленими на рисунку 1.2 [13, с. 66].

Рисунок 1.2 – Основні напрями державного регулювання діяльності підприємств

Правову основу діяльності підприємств становлять закони, що регулюють правові відносини між державою і підприємством, укази і постанови органів влади з питань господарської діяльності підприємств. Спроба сформувати в Україні ринкову економіку, впровадити в практику її механізм в умовах устояних бюрократичних і зрівняльних традицій є специфічним завданням. Для його розв'язання слід додати вищу юридичну чинність основним принципам

ринкової економіки і підприємництва. Якщо виходити з визнання підприємництва рушійною силою ринкової економіки, то очевидно, що в суперечці приватного і публічного інтересу (при всій неоднозначності такого розподілу) пріоритет варто віддати інтересу приватному.

За допомогою законодавства держава прагне внести певну уніфікацію в діяльність численних суб'єктів господарювання, що притаманно саме ринковій системі господарювання. Мотивами держави є ефективність функціонування економіки, економічна безпека її численних суб'єктів, соціальна захищеність працівників підприємств.

З точки зору послідовного застосування принципу законності, в організації системи безпеки фірми вирішальне значення має національне законодавство. Фірма для захисту власних економічних інтересів може використовувати велику низку законів та інших державних нормативних актів. Передусім це - Конституція України, норми якої є нормами прямої дії. Для економічної безпеки, важливе значення має ст. 13 Конституції України, яка гарантує рівність усіх суб'єктів права власності перед Законом і забезпечує захист прав суб'єктів прав і власності і господарювання. ст.42 забезпечує захист конкуренції і підприємницької діяльності, обмежує монопольну діяльність. Більшість положень Конституції України і кодексів більш детально визначено окремими законами. З точки зору економічної безпеки підприємства,- в першу чергу, важливе значення мають наступні Закони України;

- Про власність;
- Про захист економічної конкуренції;
- Про зовнішньоекономічну діяльність;
- Про інформацію;
- Про науково-технічну інформацію,
- Про авторське право і суміжні права;
- Про охорону прав та знаки для товарів і послуг;
- Про охорону прав на промислові зразки;
- Про охорону прав на винаходи і корисні моделі [1].

Нормативна база організації захисту фірми. Якщо йдеться про законодавчу базу забезпечення економічної безпеки фірми та інших приватних суб'єктів господарювання, то в Україні законодавче ще не відрегульовані декілька дуже важливих проблем:

- діяльність приватних служб безпеки;
- охорона комерційної таємниці.

Конституція України, Господарський кодекс України, Закон про власність гарантують суб'єктам підприємництва рівні права, захист їх прав з боку держави, Але права їх служб безпеки не визначені жодним законодавчим актом. Якщо з цієї точки зору ми розглянемо права людини, то виявляється зовсім інша картина. ст. 3 Конституції України визнає недоторканість і безпеку людини як найвищу цінність; згідно зі ст. 27 кожен має право захищати своє життя і здоров'я. А ст. 36 (ч. 2) Кримінального кодексу України прямо говорить, що кожна людина має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільне небезпечного посягання.

На підставі Господарського кодексу в Україні окремі суб'єкти господарської діяльності формують власні служби безпеки, а також створюються організаційні структури, що надають охоронні та інші послуги безпеки на ринку. Головна проблема є в тому, що їх діяльність не має чіткого правового визначення, тому вони діють за принципом "можна робити те, що не заборонено законом", але часто-густо при цьому порушують державні закони, наприклад "Про оперативно -розшукову діяльність", "Про боротьбу з тероризмом", "Про розвідувальні органи України" тощо.

В сучасних умовах економістами зазвичай розглядається "крива Лаффера". Суть її зводиться до того, що коли держава у формі податків вилучає більше 35 % прибутку, бізнес стає не вигідним для підприємця, а при 50 % він припиняє свою діяльність, Лаффер, як відомо був радником Президента США Р.Рейгана і цей його висновок був використаний при податковій реформі, проведений в 80'і рр. у США. Парадокс полягає в тому, що "крива Лаффера" 'не спрацьовує" в економічній дійсності України. Наша держава податковим

пресом вилучає чотири п'яті навіть не прибутку, а доданої вартості бізнесмена, але він не кидає підприємництво. У якій країні з нормальним законодавством, окрім України, можна зустрітися з феноменом, коли підприємства протягом декількох років бувають збиткові і не терплять банкрутства? Вже протягом декількох останніх років близько 40 % підприємств працює збиткове, але банкрутує тільки мала частка. [14, с. 35].

За умов, коли держава формує неефективну нормативну базу, багато бізнесменів "з розумінням" сприймають поведження колег, що виявляється в порушенні норм права господарської діяльності.

Правова невідповідність умов діяльності приватних служб безпеки призводить до того, що іноді власники приватних підприємств використовують працівників служб безпеки в протиправних цілях, що сприяє розвитку недовіри і підозри між працівниками державних правоохоронних органів і приватних служб безпеки. Окрім цього, правова невідповідність приватних служб безпеки не дає можливості зміцнити зусилля державних правоохоронних органів з приватними службами безпеки в боротьбі з економічною злочинністю і злочинністю взагалі. Все це послаблює загальнонаціональну систему економічної безпеки країни [13, с. 82 -83].

Щодо локальних нормативів, то вони також чисельні. Але головне в тому, щоб вони не суперечили, передусім, національному законодавству, а також міжнародним угодам України. Кожен крок організаційних структур системи безпеки фірми повинен відповідати нормативно-правовій базі. В іншому випадку ця система буде не захищати, а створювати нові проблеми для менеджменту фірми та її працівникам.

Міжнародну і національну правову базу можна вважати "правовою інфраструктурою" на підставі якої розгортається конкретна нормативна основа захисту фірми. Усі приватні норми і правила, і визначають режим безпечного функціонування фірми і поведінки персоналу з метою забезпечення її захисту визначаються внутрішніми документами фірми: Статутом, Положеннями про конкретні види забезпечення захисту, різного роду угоди тощо.

Право підприємства на здійснення економічної безпеки, захист комерційної таємниці повинно бути відображено в Статуті. У вступу до Статуту фірми, або спеціальній частині, треба оголосити, що фірма на підставі Господарського кодексу України (ст. 20.2;3). Кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються шляхом: визнання наявності або відсутності прав. Порядок захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів визначається цим Кодексом, іншими законами [2].

Відповідно до Цивільного кодексу України (ст. 19) здійснює комплекс заходів для захисту власних інтересів, майна і працівників. Особливим пунктом повинно бути визначено право фірми на захист комерційної таємниці, згідно зі статтею 36 Господарського кодексу України.

В Статуті фірми нема потреби детально визначати структуру системи захисту, її завдання, функції, права і обов'язки працівників, які займаються цією справою. Тут тільки треба оговорити, що конкретно є завданням системи безпеки, її структура, права і обов'язки, режим безпеки визначаються спеціальними положеннями, інструкціями і нормативами, які вводяться в дію наказом президента (директора) фірми.

Державне регулювання в кожній має на меті дотримання певних інтересів. При цьому слід зазначити, що інтереси держави і підприємства не завжди збігаються. Унаслідок розбіжності державних інтересів та інтересів окремого підприємства або групи підприємств, сформованої за рядом ознак (наприклад, галузева приналежність чи регіональне розміщення, форма власності, організаційно-правова форма діяльності, масштаб діяльності і т. ін.), можна стверджувати, що державне регулювання діяльності підприємств має як позитивні, так і негативні прояви. Відповідно, ті чи інші види державного регулювання діяльності підприємств позитивно чи негативно впливають на економічну безпеку підприємства. Особливо відчутний негативний вплив державного регулювання на економічну безпеку для підприємств недержавного

сектора. Позитивний вплив державного регулювання на діяльність підприємств показано в таблиці 1.1 [13,с 72].

Таблиця 1.1 – Позитивний вплив державного регулювання діяльності підприємств на їхню економічну безпеку

Форми державного регулювання	Наслідки державного регулювання	Вплив державного регулювання на економічну безпеку підприємства
Введення різноманітних форм власності	Поява недержавного сектора в економіці	Можливість появи приватної ініціативи, підвищення зацікавленості в результатах діяльності підприємства
Формування і регулювання фінансового ринку	Поява мережі фінансових посередників	Збільшення кількості джерел інвестиційних ресурсів
Обмеження і регулювання ринку монополізму	Створення умов для конкурентної боротьби	Зниження загрози з боку підприємств-монополістів. Запобігання або ліквідація небажаних ринкових структур і небажаного поведіння ринкових агентів. Допомога одним групам економічних агентів за рахунок інших
Обмеження в імпорті товарів з метою захисту інтересів вітчизняного товаровиробника	Створення умов для збуту продукції вітчизняних підприємств	Збільшення ємності ринку
Форми державного регулювання	Наслідки державного регулювання	Вплив державного регулювання на економічну безпеку підприємства
Надання державних гарантій при залученні іноземних інвестицій	Збільшення притоку іноземних інвестицій	Збільшення кількості інвестиційних проектів, які реалізуються, підвищення організаційно-технічного рівня виробництва і конкурентоспроможності продукції, вихід підприємства на зовнішні ринки

Зміст цілого ряду форм державного регулювання не відповідає або й суперечить інтересам підприємств і впливає на їхню економічну безпеку. Щоб захистити свої інтереси, підприємства вживають заходи законного характеру і такі, що суперечать законам України, незважаючи на можливі наслідки. Найбільше мері це стосується податкового регулювання діяльності підприємств. Саме протиріччя у сфері оподаткування підприємств мають найбільші і найнегативніші наслідки для економічної безпеки підприємств. Приклади негативного впливу державного регулювання діяльності підприємств на їхню економічну безпеку, найбільш характерні для більшості промислових підприємств [13, с. 73].

Негативний вплив державного регулювання діяльності підприємств на їхню економічну безпеку підприємств відображено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Негативний вплив державного регулювання діяльності підприємств на їхню економічну безпеку підприємств

Сфера регулювання	Негативні аспекти регулювання	Захисна реакція підприємства	Вплив захисних заходів на економічну безпеку підприємств
1	2	3	4
Податкова сфера	Високі податкові ставки. Відсутність системи податкових пільг	Відсутність прагнення до збільшення прибутку. приховування частки прибутку	Скорочення обсягів виробництва або його зупинка. Високий рівень витрат на виробництво. Відсутність власних інвестиційних ресурсів. Низький організаційно-технічний рівень виробництва. Низький рівень конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
Інноваційна сфера	Відсутність субсидій і дотацій підприємствам недержавного сектора	Відсутність технічних та управлінських нововведень	Низький організаційно-технічний рівень виробництва. Висока енергоємність виробництва. Низька продуктивність праці. Неефективний менеджмент
Інвестиційна сфера	Незначність гарантій іноземним інвесторам. Відсутність сприятливого інвестиційного клімату	Відмова від співробітництва з іноземними партнерами. Вивезення капіталу за кордон	Відсутність реальної можливості співробітництва з іноземними партнерами. Уповільнення динаміки розвитку
Інфраструктура підприємництва	Жорсткі обмеження діяльності	Відмова від послуг інфраструктури підприємництва	Зростання витрат і невисока якість робіт, що виконуються самостійно. Відсутність додаткових інвестицій через нерозвинутість Фондового ринку

Таким чином, державне регулювання діяльності підприємств має істотний вплив на економічну безпеку підприємства, причому цей вплив далеко не завжди позитивний. Зміна правил гри може значно вплинути на економічну безпеку як підсиливши її, так і послабивши.

2 АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПАТ “ЗАПОРІЖВОГНЕТРИВ”

2.1 Загальна характеристика ПАТ “Запоріжвогнетрив”

У 1929 році було почато будівництво Запорізького заводу вогнетривів. Вибір місця для споруди підприємства був відображений наявністю дешевої електроенергії греблі Дніпро ГЕС і бази сировини- пологівської глини та каолинів. Через чотири роки завод був введений у експлуатацію та випустив першу продукцію сталерозливних та фасонних виробів. У березні 1995 року Запорізький вогнетривний завод було перетворено у відкрите акціонерне товариство "Запоріжвогнетрив" у процесі корпоратизації та приватизації. ПАТ "Запоріжвогнетрив" - акціонерне товариство, яке спеціалізується на виробництві вогнетривних виробів: алюмосилікатних (шамотних та високоглиноземних), магнезійних виробів та карбідкремнієвих нагрівачів.

До складу ПАТ "Запоріжвогнетрив" входять 5 основних цехів, із яких 3 цеха по виробництву вогнетривів: - шамотний цех; - цех магнезійних виробів; - цех високоглиноземних виробів. Цеха, які випускають магнезійні та алюмосилікатні вироби мають кінцевий виробничий цикл. Шамотовипалювальний цех спеціалізується на обпалюванні вогнетривкої глини та каоліну, технічного глинозему на кусковий шамот для внутрішнього споживання у цехах по виробництву шамотних та високоглиноземних виробів. Також можливо виробництво товарного шамоту. Цех карбід-кремнієвих виробів випускає кремнієві нагрівачі. З причини скорочення ринка збуту, невикористані потужності цеха по рішення Міністерства промисловості України законсервовані. У складі підприємства також 6 допоміжних структурних підрозділів по обслуговуванню основного виробництва: - ремонтно-механічний цех; - електро-енергетичний цех; - ремонтно-будівельний цех; - цех залізничного транспорту; - цех безрейкового транспорту; - цех по ремонту виробничого обладнання.

Основними споживачами виступають металургійні підприємства. Причинами невисокого потенціалу найбільш ліквідних магнезійних виробів є жорстока конкуренція вогнетривких підприємств Росії, які мають власну дешеву сировину та паливно-енергетичну базу. Діюча конкуренція посилюється з боку західних країн, Китаю. Металургічна промисловість являється основним споживачем (65-70%) вогнетривів. В останні роки змінилась структура витрат на виробництво вогнетривних матеріалів, зросла частина витрат на паливо, оскільки вогнетривна промисловість належить до енергомісткої промисловості.

У 2020р підприємством ПАТ "Запоріжвогнетрив" реалізовано продукції на суму - 572,64 млн грн або 46,8 % - збільшення проти 390,21 млн грн за 2019р. Обсяг продажів збільшений в 2020 році на 182,43 млн грн, проти 2019 року. Основними причинами не прийняття замовлень - відсутність оснащення, складність і тривалість виготовлення креслень оснащення, що замовляють, не підтвердження прийнятих замовлень клієнтом. Оцінка споживача про роботу в цілому з ПАТ "Запоріжвогнетрив": добре - 54,5%, відмінно -36,4%.

Постачання виробів ПАТ "Запоріжвогнетрив" за 2019 рік у порівнянні з 2018 складає: - по вогнетривам - 128,104 тис.т. проти 168,354 тис.т. у т.ч. на експорт - 26,958 тис.т. проти 34,233 тис.т. - по неформованим - 9,061 тис. т. проти 12,684 тис. т. у т.ч. на експорт - 1,835 тис. т. проти 2,751тис.т. - по електронагрівачам 1395 один. проти 1737 один. За 2018 рік по Україні відвантажено - 101,146 тис.т. проти - 134,121 тис.т., за 2018 рік - зменшена на 32,975 тис.т. (24,59%). У цілому відвантажено продукції, що випускає заводом, у 2019р-128,1 тис або 76,0%, проти 168,3, тис тн за 2018р.

З метою зростання обсягів виробництва та розширення асортименту виробів неможливо без оновлення основних засобів. Планом технічного розвитку ПАТ "Запоріжвогнетрив" у 2021р. передбачено виконання заходів, направлених на вдосконалення технічного процесу, а також на розвиток енергозберігаючих технологій та опанування нових видів виробів.

Вогнетривке виробництво на Україні зосереджено на 13 спеціалізованих підприємствах, 3-х вогнетривких цехах спеціалізованих підприємствах і заводів та в кількох відділеннях на підприємствах неметалургійних галузей промисловості. В останні роки змінилася структура витрат на виробництво вогнетривких матеріалів, зросла частина витрат на паливо, оскільки вогнетривка промисловість належить до енергоємкої галузі.

2.2 Оцінка рівня фінансової складової економічної безпеки на ПАТ “Запоріжжвогнетрив”

Найважливішою складовою економічної безпеки підприємства є фінансова. Її значимість не залежить від галузевої специфіки підприємства. Це обґрунтовується, насамперед, самою сутністю підприємства, тобто господарською діяльністю, яка спрямована на отримання максимального прибутку або підприємницького доходу. Крім того, саме фінансові результати та фінансовий стан підприємства характеризують його спроможність пристосовуватися до змін у зовнішньому середовищі та адаптуватися до існуючого ринкового механізму.

Розрахунок фінансової складової економічної безпеки наведений у додатку А
В таблиці 2.1 наведені основні показники фінансової безпеки підприємства

Таблиця 2.1– Основні показники фінансової безпеки підприємства

Показники	Роки			Відхилення 2019 від 2018		Відхилення 2020 від 2019	
	2018	2019	2020	абс.(+,-)	відн(%)	абс.(+,-)	відн(%)
1	2	3	4	5	6	7	8
1.Ліквідність							
1.1 Коефіцієнт покриття	1,07	1,2	1,55	0,14	0,13	0,34	0,28

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8
1.2 Коефіцієнт поточної ліквідності,%	0,96	1,47	1,01	0,51	0,53	-0,45	-0,31
1.3 Коефіцієнт швидкої ліквідності,%	0,65	1,43	0,87	0,78	1,21	-0,56	-0,39
1.4 Коефіцієнт абсолютної ліквідності,%	0,04	0,03	0,12	-0,01	-0,26	0,09	2,77
1.5 Коефіцієнт оборотності запасів,%	5,23	5,88	5,98	0,65	0,12	0,1	0,02
1.6 Коефіцієнт оборотності ДЗ	5,88	4,66	3,76	-1,22	-0,21	-0,91	-0,19
1.7 Коефіцієнт оборотності КЗ	2,73	2,18	2,4	-0,54	-0,2	0,21	0,1
2.Рентабельність							
2,1Рентабельність продажу	0,04	0	0,05	-0,04	-1	0,05	0
2,2 Коефіцієнт оборотності активів	1,01	1,08	1,06	0,07	0,07	-0,02	-0,02
2.3Рентабельність активів	0,04	0	0,05	-0,04	-1	0,05	0
2.4 Рентабельність капіталу,%	0,06	0	0,09	-0,06	-1	0,09	0
2.6. Фондовіддача, тис. грн.	1,9	2,04	2	0,14	0,07	-0,04	-0,02
3.Довгострокова платоспроможність							

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Коефіцієнт концентрації власного капіталу	0,58	0,64	0,67	0,05	0,09	0,03	0,05
Коефіцієнт концентрації позичкового капіталу	0,47	0,42	0,33	-0,05	-0,11	-0,08	-0,2
Коефіцієнт співвідношення позичкового капіталу і власного	0,81	0,65	0,5	-0,15	-0,19	-0,15	-0,23

Виходячи з даних представлених у таблиці 2.1, можна зробити наступні висновки: в періоді що аналізується коефіцієнт покриття перебільшує нормативний показник, з кожними наступним роком значення коефіцієнта збільшується і вже в 2020 році він становить 1,547, що на 28% більше ніж у 2018 році. Це дає можливість підприємству своєчасно погасити свої поточні зобов'язання за рахунок дебіторської заборгованості, грошових коштів та запасів.

Коефіцієнт поточної ліквідності характеризує загальну ліквідність і показує, на скільки поточні кредиторські зобов'язання забезпечуються поточними активами, тобто скільки грошових одиниць поточних активів приходить на 1 грошову одиницю поточних зобов'язань. Якщо відношення менше за 1:1, то поточні зобов'язання перевищують поточні активи. В загалі, рекомендоване значення цього показника від 1 до 2, значення більш 2 є небажаним. Якщо коефіцієнт поточної ліквідності високий, то це може бути пов'язане з уповільненням оборотності коштів, вкладених у запаси, з невиправданим зростанням дебіторської заборгованості. Постійне зниження коефіцієнта означає зростаючий ризик неплатоспроможності. Коефіцієнт

поточної ліквідності у 2018 році склав 0,96, що на 53% менше ніж у 2019 році, позитивна динаміка свідчить про те що загальна ліквідність зростає, однак у 2020 році спостерігається зниження значення коефіцієнта до 1,01, проте можна стверджувати що поточні кредиторські зобов'язання забезпечуються поточними активами.

Коефіцієнт швидкої ліквідності характеризує відношення найбільш ліквідних оборотних засобів (грошових засобів та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості) до поточних зобов'язань підприємства. Коефіцієнт швидкої ліквідності у 2018 році становив 0,647, а у 2019 зріс до 1,431, або на 21% проте в 2020 зменшився до, 0,871 хоча залишається вище нормативного значення. Коефіцієнт швидкої ліквідності у 2018 році становив 0,647, а у 2019 зріс до 1,431, проте в 2020 зменшився до 0,871 однак залишається вище за нормативне значення. Платіжні можливості підприємства щодо сплати поточних зобов'язань досить високі.

Порівнюючи значення коефіцієнта абсолютної ліквідності 2019 та 2018 років можна сказати, що даний коефіцієнт зменшився з 0,042 до 0,031 або на 26% відповідно а, в 2020 вже становив 0,117 тобто, це свідчить про те, що можливості товариства, що до сплати короткострокової заборгованості за рахунок грошових еквівалентів зросли, проте менші за нормативні.

Коефіцієнт оборотності запасів постійно зростає, на 2018 рік він становив 5,23, а у 2019 збільшився на 12% і склав 5,88, в 2020 – 5,98, це свідчить про збільшення швидкості оборотності запасів, тобто збільшення ефективності їх використання

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості. (коефіцієнт оборотності за розрахунками). Показує, скільки разів за рік обернулися кошти, вкладені в розрахунки. У розумних межах чим більша кількість оборотів, тим краще. У цьому випадку підприємство швидше отримує оплату по рахунках. На досліджуваному підприємстві коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості має негативну тенденцію в 2018 році він становив 5,88, в 2019

році зменшився на 21% до 4,66 і в 2020 знизився до 3,75. Підприємство значно повільніше отримує оплату по рахунках, це звісно негативно відображається на його економічній безпеці.

На підприємстві терміни погашення кредиторської заборгованості знижуються, так на 2018 рік КОкз становив 2,72, в 2019 році зменшився на 20% і склав 2,18, і трохи збільшився в 2020 до 2,39. Платоспроможність підприємства залишається у відносній безпеці так як терміни погашення дебіторської заборгованості вищі за терміни погашення кредиторської заборгованості.

Рентабельність продажів є одним з найважливіших показників ефективності діяльності компанії. Цей коефіцієнт показує, яку суму операційного прибутку одержує підприємство з кожної гривні проданої продукції. Іншими словами, скільки залишається в підприємства після покриття собівартості продукції. Показник рентабельності продажів характеризує найважливіший аспект діяльності компанії - реалізацію основної продукції, а також оцінює частку собівартості в продажах. Рентабельність продажу підприємства у 2018 році становила 0,037, у 2019 підприємство отримало збиток на суму 31691 тис грн., у 2020 році рентабельність продажу становила 0,049, що звісно має позитивний характер по зрівнянні з 2018 роком, і тим більш з 2019.

Коефіцієнт оборотності активів має тенденцію до зростання у 2018 році він становив 1,006, у 2019 році зріс на 7% до 1,081 і дещо зменшився у 2020 до 1,057, проте позитивна динаміка збереглася.

Рентабельність активів підприємства у 2018 році становила 0,0376, у 2019 підприємство отримало збиток на суму 31691 тис грн., проте у 2020 році спостерігається тенденція до зростання рентабельності активів $R_a = 0,052$, що звісно має позитивний характер.

Рентабельність капіталу підприємства у 2018 році становила 0,062, у 2019 – 0 підприємство одержало збиток, у 2020 спостерігається тенденція до

покращення $R_k = 0,088$. Позитивна динаміка свідчить проте що підприємство почало більш ефективно використовувати власний капітал.

На підприємстві спостерігається збільшення фондівіддачі, у 2018 році $F_v = 1,898$ тис. грн., а в 2020 $F_v = 1,996$ тис. грн, незважаючи на зменшення по зрівнянні з 2019 роком, тенденція позитивна.

Коефіцієнт концентрації власного капіталу для досліджуваного підприємства носить позитивний характер, так у 2018 році він становив $K_{kvk} = 0,583$, у 2019 збільшився на 9% і склав 0,636, та становив 0,666 на 2020 рік, це означає, що можливості підприємства виконати свої зовнішні зобов'язання за рахунок використання лише власних коштів зросли.

Чим нижче значення показника K_{kpk} , тим менша заборгованість підприємства, тим стійкіший його стан. У 2018 році K_{kpk} становив 0,469, у 2019 році зменшився до 0,41 або на 11% і на 2020 рік становив 0,333, тобто заборгованість підприємства зменшується і покращується економічний стан.

- коефіцієнт співвідношення позичкового капіталу і власного – дає найбільш узагальнену оцінку фінансової стійкості підприємства.

Зниження коефіцієнта співвідношення позичкового і власного капіталу $K_{сп}$ свідчить про послаблення залежності підприємства від інвесторів і кредиторів, тобто про деяке підвищення фінансової стійкості. У 2018 році $K_{сп} = 0,805$, у 2019 $K_{сп} = 0,654$, і в 2020 $K_{сп} = 0,501$

Велику вірогідність оцінки фінансової безпеки може забезпечити підхід [14], що дозволяє визначити ступінь фінансової стійкості і відповідно ступінь фінансової безпеки підприємства.

Передбачається використання таких показників:

$\pm E_c$ - надлишок (+) чи недолік (-) власних оборотних коштів, необхідних для формування запасів і покриття витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства;

$\pm E_t$ – надлишок або недолік власних оборотних коштів, а також середньострокових і довгострокових кредитів і позик;

$\pm E_n$ - надлишок або недолік загальної величини оборотних коштів.

Ці показники відповідають показникам забезпеченості запасів і витрат джерелами їх формування. Вони розраховуються за такими формулами:

$$\pm E_c = E_c - Z, \quad (2.1)$$

$$\pm E_m = (E_c + K_m) - Z, \quad (2.2)$$

$$\pm E_n = (E_c + K_m + K_t) - Z, \quad (2.3)$$

де Z – сума запасів і витрат;

E_c – сума власних оборотних коштів підприємства;

K_t – середньострокові і довгострокові кредити і позики;

K_t – короткострокові кредити і позики.

Залежно від значень оціночних показників виділяють п'ять сфер фінансової стійкості (сфер ризику). Їх можна зіставити із п'ятьма рівнями фінансової безпеки.

Абсолютна фінансова стійкість і абсолютна безпека, коли для функціонування підприємству досить власних оборотних коштів

$$\pm E_c \geq 0, \pm E_m \geq 0, \pm E_n \geq 0. \quad (2.4)$$

Сфера нормальної фінансової стійкості і нормальний рівень безпеки, коли підприємство практично обходиться власними джерелами формування запасів і покриття витрат

$$\pm E_c \approx 0, \pm E_m \approx 0, \pm E_n \approx 0. \quad (2.5)$$

Сфера хитливого фінансового стану і нестабільного рівня безпеки, коли підприємству недостатньо власних оборотних коштів, і воно наближається до середньострокових і довгострокових позик і кредитів

$$\pm E_c < 0, \pm E_m \geq 0, \pm E_n \geq 0. \quad (2.6)$$

Сфера критичного фінансового стану і критичного рівня безпеки, коли підприємство для фінансування своєї діяльності наближається до короткострокових кредитів (крім середньострокових і довгострокових)

$$\pm E_c < 0, \pm E_m < 0, \pm E_n \geq 0. \quad (2.7)$$

Сфера кризового фінансового стану і кризового рівня безпеки, коли підприємство не в змозі забезпечити фінансування своєї діяльності ані власними, ані позиковими засобами, тобто знаходиться на межі банкрутства

$$\pm E_c < 0, \pm E_m < 0, \pm E_n < 0. \quad (2.8)$$

Визначимо ступінь фінансової безпеки підприємства ПАТ “Запоріжжвогнетрив”:

Показник $\pm E_c = E_c - Z$: П(380)- (100+120+130+140)

За 2018 рік =217457- (68910+19315+34058+6)=95168 **тис.грн.**

За 2019 рік=237493-(50304+23764+27856+6)=135563 **тис.грн.**

За 2020 рік=248643- (57213+28347+16836+4)=146243 **тис.грн.**

Показник $\pm E_m$: П(380+П(480) – (А(100)+А(120)+ А(130)+А(140)

За 2018 рік =(217457+0) – (68910+19315+34058+6)=95168 **тис.грн.**

За 2019 рік=(237493+795) – (50304+23764+27856+6)=136358 **тис.грн.**

За 2020 рік=(248643+1568) – (57213+28347+16836+4)=147811 **тис.грн.**

Показник $\pm E_n$: П(480)+П(620)

За 2018 рік =1+170298=170299 тис.грн.

За 2019 рік=795+150990=151785 тис.грн.

За 2020 рік=1568+117509=119077 тис.грн.

Отже, ПАТ “Запоріжвогнетрив” має $\pm E_C > 0$, $\pm E_M > 0$, $\pm E_n > 0$, це означає, що підприємству досить власних джерел формування запасів та покриття витрат та воно має абсолютну фінансову стійкість і абсолютну безпеку.

2.3 Оцінка виробничої складової економічної безпеки

Процес оцінки виробничої складової економічної безпеки для досліджуваного підприємства передбачає аналіз ключових показників діяльності підприємства: коефіцієнтів зносу основних засобів, коефіцієнта придатності основних засобів, фондоємності, фондоозброєності, рентабельності виробництва продукції. Ключові показники оцінки виробничої складової економічної безпеки наведені у таблиці 2.2

Таблиця 2.2 - Ключові показники виробничої складової підприємства

Показники	Роки			Відхилення 2019 від 2018		Відхилення 2020 від 2019	
	2018	2019	2020	абс.	Відн.	абс.	Відн.
				(+,-)	(%)	(+,-)	(%)
1	2	3	4	5	6	7	8
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,48	0,47	0,52	-0,004	-1%	0,045	10 %

Продовження таблиці 2.2

1	2	3	4	5	6	7	8
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,52	0,53	0,48	0,009	2%	-0,045	-9%
Фондоємність	0,53	0,49	0,5	-0,037	-7%	0,0109	2%
Фондовіддача	1,9	2,04	2	0,142	7%	-0,044	-2%
Рентабельність виробництва продукції	19,3	18,08	29,95	-1,22	-6%	11,87	66%

Аналіз ключових показників виробничої безпеки наведених у таблиці дає змогу зробити такі висновки.

Коефіцієнт зносу основних засобів характеризує частку вартості основних засобів, що списано на витрати виробництва в попередніх періодах. Зростання коефіцієнта зносу негативно впливає на економічну безпеку підприємства. Так у 2018 році значення $K_z = 0,48$, у 2019 невелике зменшення коефіцієнта на 1%, проте у 2020 році спостерігається його зростання на 10%, що звісно є негативним фактором.

Коефіцієнт придатності показує, яка частина основних засобів придатна для експлуатації в процесі господарської діяльності. У 2018 році коефіцієнт придатності склав 0,52, у 2019 спостерігається його збільшення на 2 % до 0,53, у 2020 – зменшення до 0,48, подібна динаміка є загрозовою для економічної безпеки підприємства.

Фондоємність – зворотний показник фондовіддачі і показує, на яку суму основних засобів було використано для одержання 1 грн. товарної продукції. За нормальних умов господарювання показники фондоємності повинні зменшуватись, так на досліджуваному підприємстві спостерігається зменшення фондоємності. У 2018 році Φ_e склала 0,53, у 2019 зменшилась на 7% до 0,49, а у 2020 – 0,50 відповідно.

Фондовіддача при нормальних умовах показники фондовіддачі повинні збільшуватись. У 2018 році показник Фв становив 1,898 тис. грн., у 2019 році збільшився на 7% до 2,040 тис. грн., проте в 2020 зменшився до 1,996 тис. грн. проте можемо сказати, що все ж таки динаміка збільшення фондовіддачі позитивна

Рентабельність виробництва продукції характеризує ефективність виробничо - господарської діяльності підприємства. Так у 2018 році рентабельність склала 19,30 %, у 2019 спостерігається зменшення на 7%, проте у 2020 різке збільшення рентабельності виробництва до 29,95%, це звісно позитивний чинник який впливає на економіну безпеку підприємства.

Відповідно до аналізу ключових показників виробничої складової економічної безпеки підприємства ПАТ "Запоріжвогнетрив", було встановлено, що негативним фактором, який впливає на економічну безпеку підприємства є знос основних засобів

Планом технічного розвитку ПАТ "Запоріжвогнетрив" у 2017 – 2021 років передбачається виконання заходів, які направлені на удосконалення технічного процесу, а також на розвиток енергозберігаючих технологій та опанування нових видів виробів. у таблиці 2.3 наведено заходи щодо плану технічного переозброєння підприємства, як фактора покращення його економічної безпеки.

Виходячи з таблиці 2.3 можна зробити наступні висновки: фінансування заходів направлених на технічне переозброєння підприємства має негативну тенденцію, так у 2018 році планувалося витратити 37032 тис. грн на технічне переозброєння, у 2019 році вже на 64% менше відповідно 13200 тис. грн, а у 2020 році взагалі 10920 тис. грн, що на 17,3% менше ніж у 2019 році.

Таблиця 2.3 – Фінансування заходів щодо плану технічного переозброєння підприємства,

Показники	Роки			Відхилення 2019 від 2018		Відхилення 2020 від 2019	
	2018	2019	2020	абс.	Відн.	абс.	Відн.
				(+,-)	(%)	(+,-)	(%)
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,52	0,53	0,48	0,009	2%	-0,045	-9%
Фондоємність	0,53	0,49	0,5	-0,037	-7%	0,0109	2%
Фондовіддача	1,9	2,04	2	0,142	7%	-0,044	-2%
Рентабельність виробництва продукції	19,3	18,08	29,95	-1,22	-6%	11,87	66%

Фактичне бюджетне освоєння заходів щодо технічного переозброєння суттєво відрізняється від планового, так у 2018 році різниця між фактичними і плановими показниками склала 10688,1 тис грн., у 2019 році 1671 тис.грн, у 2020 році 997,56 тис.грн. Фактор недовиконання бюджетного плану щодо технічного переозброєння звісно негативно впливає на економічну безпеку підприємства.

Одним із засобів досягнення значної переваги перед конкурентами стала якість усієї продукції підприємства. На ПАТ "Запоріжвогнетрив" постійно проводяться роботи, спрямовані на своєчасне відновлення й удосконалювання техніко-економічної бази підприємства з метою кардинального підвищення якості продукції, забезпечення її конкурентоспроможності на ринку вогнетривів. Технічне переозброєння й реконструкція проведення, освоєння нових видів продукції, поліпшення якості вогнетривів - це пріоритетні

напрямки розвитку ПАТ "Запоріжвогнетрив". На підприємстві розроблена й функціонує Система менеджменту якості, що визначає відповідність вимогам міжнародного стандарту ISO 9001:2000 у системі сертифікації "TUV CERT". ПАТ "Запоріжвогнетрив" застосовує систему менеджменту якості в областях розробки, проектування, проведення, збуту й післяпродажного обслуговування вогнетривів для металургійної й інших галузей промисловості. На ПАТ "Запоріжвогнетрив" працює лабораторія якості, що контролює весь процес проведення від приймання сировини, що надходить на завод, до відвантаження готової продукції споживачеві. Усі вироби, які відвантажуються споживачам, мають сертифікат якості, а заводська лабораторія пройшла акредитацію на технічну компетентність у проведенні випробувань сировини й готової продукції

Отже рівень виробничої складової економічної безпеки можна охарактеризувати як задовільний, керівництву слід звернути увагу на рівень зносу основних засобів який на 2020 рік склав 48 %, що є стримуючим фактором у застосуванні новітніх технологій та підвищенні якості продукції, яка випускається підприємством. Мінімізувати цей ризик можна шляхом постійних поточних та капітальних ремонтів, а також придбанням нових основних фондів. та придатності основних засобів та вести політику їх оновлення.

2.4 Збутова складова економічної безпеки

Збут слід розглядати в якості найважливішого інструменту покращення господарської діяльності і відповідно економічної безпеки підприємства. В сучасних умовах функціонування виробничих підприємств на ринку, що характеризуються підвищеним рівнем ризику і невизначеністю, використання підходу до організації збутової діяльності є необхідною передумовою її вдосконалення, що забезпечить їм не тільки короточасний комерційний успіх, але й посилить економічну безпеку підприємства.

Аналіз збутової складової економічної безпеки підприємства, на нашу думку доцільно проводити в два етапа, перший дає можливість простежити динаміку показників реалізації основних видів продукції (табл.2.3), другий **етап** безпосередньо аналіз основних показників оцінки ефективності збутової діяльності. Реалізація основних видів продукції за 2018—2020 роки. Наведена у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 - Реалізація основних видів продукції за 2018—2020 роки

Основні види продукції	Роки			Відхилення 2019 від 2018		Відхилення 2020 від 2019	
	2018	2019	2020	абс.	Відн.	абс.	Відн.
				(+,-)	(%)	(+,-)	(%)
1	2	3	4	5	6	7	8
Магнезiальні вироби	72160	51821	72956	-20339	-0,282	21135	0,4078
Шамотні вироби	79990	57427	63470	-22563	-0,282	6043	0,1052
Високоглин оземні вироби	16200	18854	24872	2654	0,1638	6018	0,3192

Відповідно до інформації наведеної у таблиці 2.4 реалізація основних видів продукції по магнезiальним виробам у 2018 році склала 72160т, що на 28% більше ніж у 2019 році, у 2020 році спостерігається збільшення обсягів реалізації до 72956т, або на 40 % по зрівнянню з 2019 роком.

Реалізація шамотних виробів має негативну тенденцію, так у 2018 році було реалізовано 79990т у 2019 році обсяг реалізації знизився на 28% і склав

57427т, у 2020 році спостерігається невелике покращення обсягів реалізації до 63470т, або на 10 % по зрівнянню з 2019 роком.

По високоглиноземним виробам спостерігається покращення обсягів реалізації з року в рік, таку 2018 році було реалізовано 16200т, у 2019 вже 18854т, що на 16 % більше, а в 2020 році – 24872т, що на 32% більше ніж за 2019 рік.

Основним фактором сезонності продажу вогнетривкої продукції є ремонтні роботи, які проводяться в літній період та восени. Відвантаження продукції проводиться на підставі укладених договорів, листам споживачів по передоплаті й з наступною оплатою.

Від ефективності збутової діяльності підприємства залежить рівень економічної безпеки підприємства. Основні показники оцінки ефективності збутової діяльності для досліджуваного підприємства такі рентабельність продажів, індекс обсягів реалізованої продукції, та коефіцієнт стійкого економічного росту

Індекс обсягів реалізованої продукції:

$$I_{rp} = \frac{\text{Реалізовано продукція і звітному періоді}}{\text{Реалізовано продукція в попередньому періоді}}, \quad (2.9)$$

де I_{rp} – Індекс обсягів реалізованої продукції

$$R_{\text{продажів}} = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Чистий виторг}} \times 100\%, \quad (2.10)$$

де $R_{\text{продажів}}$ — Рентабельність продажів

$$K_{\text{сер}} = \frac{\text{Чистий прибуток} - \text{Виплачені дивіденди}}{\text{Середньорічна вартість власного капіталу}}, \quad (2.11)$$

де— $K_{\text{сер}}$ коефіцієнт стійкого економічного росту

$$\text{Ірп 2018} = \frac{397,8}{368,4} = 1,08$$

$$\text{Ірп 2019} = \frac{386,9}{397,8} = 0,973$$

$$\text{Ірп 2020} = \frac{557,8}{386,9} = 1,441$$

Рентабельність продажів

$$\text{Рпрод 2018} = \frac{14396}{385244} = 0,037$$

$$\text{Рпрод 2019} = \frac{0}{413997} = 0$$

$$\text{Рпрод 2020} = \frac{20211}{405028} = 0,049653$$

Коефіцієнт стійкого економічного росту

$$\text{Ксер 2018} = \frac{14396 - 0}{(244869 + 217457)/2} = 0,062276$$

$$\text{Ксер 2019} = \frac{0}{(217457 + 237493)/2} = 0$$

$$\text{Ксер 2020} = \frac{20211}{(237493 + 248643)/2} = 0,0827$$

Індекс обсягів реалізованої продукції Ірп в динаміці постійно збільшується це позитвний фактор, адже Ірп показує відношення реалізованої продукції в звітному періоді до реалізованої продукції у попередньому періоді, Ірп 2018 =1,08, у 2019 році невелике падіння показника до 0,973, а в 2020 зростання до 1,441.

Рентабельність продажів підприємства залишається на досить низькому рівні у 2018 році Рпрод склала 4%, у 2019 підприємство отримало збиток, а в 2020 спостерігається невелике зростання показника Ірп він склав приблизно 5%.

Коефіцієнт стійкого економічного росту Ксер для досліджуваного підприємства складає у 2018 році –0,062276 у 2019 – 0, що звісно негативно

впливає на його економічну безпеку, в 2020 році показник був на рівні 0,0827, ріст це звісно показника позитивний чинник.

Збутову складову економічної безпеки підприємства можна охарактеризувати як задовільну, незважаючи на ріст індексів обсягів реалізованої продукції (Ірп), показник рентабельності продажів залишається на низькому рівні, хоча значення коефіцієнта стійкого економічного росту має позитивну динаміку.

2.5 Кадрова безпека

Оцінка рівня кадрової безпеки найбільш точно відображено у праці за Нагорної І.І., методика запропонована саме цим автором найбільше підходить для оцінки кадрової безпеки на досліджуваному підприємстві. Основні дані за якими проводиться оцінка кадрової безпеки наведені у таблиці 2.5

Таблиця 2.5 – Зведена таблиця за рівнями кадрової безпеки

Показники	Рівень кадрової безпеки			
	Абсолютна безпека	Задовільна безпека	Незадовільна безпека	Критична безпека
1	2	3	4	5
К _{ПЛ}	$0,003 \leq K_{\text{П}} < 0,052$	$0,052 \leq K_{\text{П}} < 0,102$	$0,102 \leq K_{\text{П}} < 0,152$	$0,152 \leq K_{\text{П}} < 0,2$
К _В	$0,2 \leq K_{\text{В}} < 0,255$	$0,255 \leq K_{\text{В}} < 0,311$	$0,311 \leq K_{\text{В}} < 0,367$	$0,367 \leq K_{\text{В}} < 0,423$
Ф _О	$182 \geq \Phi_{\text{О}} > 139$	$139 \geq \Phi_{\text{О}} > 95$	$95 \geq \Phi_{\text{О}} > 51$	$51 \geq \Phi_{\text{О}} > 11$
Ф _{НО}	$106 \geq \Phi_{\text{НО}} > 142$	$69 \geq \Phi_{\text{НО}} > 106$	$32 \geq \Phi_{\text{НО}} > 69$	$0 \geq \Phi_{\text{НО}} > 31$

$$K_{\text{ПЛ}} = \sum \text{Чу} / \text{О} , \quad (2.12)$$

де Чу — кількість працівників, які були звільнені або скорочені за розрахунковий період

O - загальна чисельність працівників підприємства

$$K_{\text{пл}2018} = \frac{455}{2285} = 0,199$$

$$K_{\text{пл}2019} = \frac{389}{1960} = 0,1984$$

$$K_{\text{пл}2020} = \frac{169}{1947} = 0,087$$

Коефіцієнт фізичного старіння кадрів (K_v)

$$K_v = O_v / O , \quad (2.13)$$

де O_v - кількість працівників, які за віком фізично старі, старі їх знання та кваліфікація

$$K_v2018 = \frac{330}{2285} = 0,144$$

$$K_v2019 = \frac{284}{1960} = 0,145$$

$$K_v2020 = \frac{337}{1947} = 0,173$$

$$\Phi_o = C_p / \text{Ч}_{\text{п}} , \quad (2.14)$$

де Φ_o – ступінь озброєності фондами виробничого призначення одного працівника

C_p —середньорічна вартість основних виробничих фондів підприємства;

$\text{Ч}_{\text{п}}$ — середньооблікова чисельність працівників

$$C_{\text{ср}} = (O_{\text{п}} + O_{\text{к}}) / 2 , \quad (2.15)$$

де $O_{\text{п}}$ —вартість основних засобів виробничого призначення на початок року

$O_{\text{к}}$ —вартість основних засобів виробничого призначення на кінець року

$$Cp_{2018} = (108492 + 316070) / 2 = 212281 \text{ тис грн.}$$

$$\Phi o_{2018} = 212281 / 2285 = 92,9 \text{ тис.грн}$$

$$Cp_{2019} = (316070 + 344960) / 2 = 330515 \text{ тис грн.}$$

$$\Phi o_{2019} = 330515 / 1960 = 168,63 \text{ тис.грн}$$

$$Cp_{2020} = (344960 + 708314) / 2 = 526637 \text{ тис грн.}$$

$$\Phi o_{2020} = 526637 / 1947 = 270,486 \text{ тис.грн}$$

$$\Phi_{но} = C_{ср} / \chi_{п} , \quad (2.16)$$

де— $\Phi_{но}$ ступінь озброєності працівника підприємства фондами невиробничого призначення

$$C_{ср} = (O_{пн} + O_{пн}) / 2$$

$C_{ср}$ — середньорічна вартість основних виробничих фондів підприємства

$O_{пн}$ —вартість основних засобів виробничого призначення на початок року

$O_{пн}$ — вартість основних засобів виробничого призначення на кінець року

$$C_{ср2018} = (62517,2 + 62234) / 2 = 62375,6 \text{ тис. грн}$$

$$\Phi_{но2018} = 62375,6 / 2285 = 27,3 \text{ тис.грн}$$

$$C_{ср2019} = (62234 + 62260) / 2 = 62247 \text{ тис. грн.}$$

$$\Phi_{но2019} = 62247 / 1960 = 31,8 \text{ тис. грн}$$

$$C_{ср2020} = (62286 + 31802) / 2 = 47044 \text{ тис. грн.}$$

$$\Phi_{но2020} = 47044 / 1947 = 24,16 \text{ тис.грн}$$

Виходячи з розрахунків проведемо оцінку рівня кадрової безпеки підприємства за 2018—2020 роки (таблиця.2.6, таблиця.2.7, таблиця. 2.8)

Таблиця 2.6 – Оцінка рівня кадрової безпеки підприємства за 2018 рік

Показники	Рівень кадрової безпеки			
	Абсолютна безпека	Задовільна безпека	Незадовільна безпека	Критична безпека
1	2	3	4	5
Кпл				X
Кв	X			
Фо			X	
Фно				X

Отже за 2018 рік підприємство має значення критичного рівня коефіцієнта плинності $K_{пл} = 0,199$, коефіцієнт фізичного старіння кадрів знаходиться в абсолютній безпеці, $K_v = 0,144$, $F_o = 92,9$ і знаходиться в стані незадовільної безпеки ступінь озброєності працівника підприємства фондами невиробничого призначення знаходиться в критичній безпеці і складає $F_{но} = 27,3$ тис.грн.

Таблиця 2.7– Оцінка рівня кадрової безпеки підприємства за 2019 рік

Показники	Рівень кадрової безпеки			
	Абсолютна безпека	Задовільна безпека	Незадовільна безпека	Критична безпека
1	2	3	4	5
Кпл				X
Кв	X			
Фо	X			
Фно				X

За 2019 рік підприємство як і в 2018 році має критичний значення $K_{пл} = 0,1984$ Коефіцієнт фізичного старіння кадрів знаходиться в абсолютній безпеці $K_v = 0,145$ В абсолютній безпеці знаходиться ступінь озброєності фондами виробничого призначення $F_o = 168,63$ тис.грн проте озброєність

працівників фондами невиробничого призначення продовжує залишатися на критичному рівні $\Phi_{\text{но}}=31,8$ тис грн.

Таблиця 2.8– Оцінка рівня кадрової безпеки підприємства за 2020 рік

Показники	Рівень кадрової безпеки			
	Абсолютна безпека	Задовільна безпека	Незадовільна безпека	Критична безпека
1	2	3	4	5
Кпл		X		
Кв	X			
Фо	X			
Фно				X

В 2020 році спостерігається покращення рівня показника $K_{\text{пл}}= 0.087$ і знаходиться в зоні задовільної безпеки, коефіцієнт фізичного старіння кадрів знаходиться в зоні абсолютної безпеки і складає $K_{\text{в}} = 0,173$, озброєність фондами виробничого призначення знаходиться в абсолютній безпеці і становить $\Phi_{\text{о}}=270,486$ тис.грн, проте вже третій рік в критичній безпеці знаходиться рівень озброєності працівників фондами невиробничого призначення $\Phi_{\text{но}} =24.6$ тис.грн, також значення $\Phi_{\text{но}}$ має негативну динаміку.

2.6 Оцінка екологічної складової економічної безпеки підприємства.

На сьогодні значущість екологічної складової для всебічного комплексного забезпечення економічної безпеки підприємства зростає. Основна суть екологічної складової економічної безпеки з точки зору підприємства полягає в прагненні оптимізувати свої фінанси таким чином, щоб при мінімальних витратах на - забезпечення дотримання екологічних норм по технологічних процесах на підприємстві і продукції, яку воно випускає, мінімізувати втрати від адміністративних санкцій за забруднення довкілля і

втрати ринків країн з більш жорсткими нормами екологічного законодавства, ніж ті, яким відповідає продукція, що випускається даним підприємством.

Для оцінки екологічної безпеки підприємства ПАТ Запоріжвогнетрив, на нашу думку доцільно провести аналіз та виявити основні фактори, що погіршують екологічну безпеку. У таблиці 2.9 наведені ключові показники за якими буде проводитися оцінка екологічної безпеки.

Таблиця 2.9–Ключові показники оцінки екологічної безпеки.

Показники	Роки			Відхилення 2019 від 2018		Відхилення 2020 від 2019	
	2018	2019	2020	абс. (+,-)	Відн. (%)	абс. (+,-)	Відн. (%)
1	2	3	4	5	6	7	8
1.Валовий викид забруднюючих речовин в атмосферу	654,053 т	459,298 т	599,086 т	194,76	-30%	139,79	30%
2.Кількість джерел викидів	192	173	174	-19	-9,90 %	1	0,578
3.Кількість джерел викидів оснащених пилевловлювальними установками	106	107	107	1	0,94 %	0	0
Сума платежів за забруднення грн..	280380,0	248,605	364,610	-31775,00	11,30 %	116005	46,60 %

Відповідно до показників наведених у таблиці 2.9 можна дати оцінку екологічній безпеці підприємства. Валовий викид забруднюючих речовин в атмосферу в 2018 році склав 654,053т, у 2019 спостерігається зниження цього показника на 30% відповідно 459,298т, проте в 2019 валовий викид забруднюючих речовин зріс на до 599,086 т.

Кількість джерел викидів в динаміці зменшується так на 2018 – 192, в 2019 – 173, а в 2020 – 174, проте можна стверджувати, що зменшення кількості джерел викидів позитивно впливає на екологічну безпеку підприємства.

Кількість джерел викидів оснащених пилевловлювальними установками збільшилася на 1, це також позитивний чинник. Найголовнішими критерієм впливу екологічної складової на економічну безпеку є сума платежів за забруднення так у 2018 році підприємство заплатило 280,380 грн, у 2019 – 248,605 грн, у 2020 – 364,610 грн. Зростання сум платежів за забруднення погіршує економічну безпеку підприємства, потрібно додатково звернути увагу на оснащення джерел викидів пилевловлювальними установками, так як приблизно 40% джерел викидів залишається без фільтруючих елементів.

2.7 Вплив внутрішнього та зовнішнього середовища на економічну безпеку ПАТ “Запоріжвогнетрив”

Загальновідомо, що на діяльність підприємства впливають багато факторів, серед яких можна виділити внутрішні (організаційна структура, кадрова політика, технологія, ітд) та зовнішні (політичні, правові і тд). Фактори, котрі безпосередньо впливають на діяльність підприємства “ПАТ Запоріжвогнетрив”

В таблиці 2.10 видно, що значний вплив на діяльність підприємства мають політичні, та фінансово економічні фактори, середній вплив виробничо-технологічні та екологічні фактори і незначний вплив соціальний фактор.

Таблиця 2.10 – Основні фактори, що впливають на діяльність підприємства

Група факторів	Опис проблем	Ступінь впливу на діяльність підприємства			Які зміни, що прогнозуються, мають вплинути на підприємство
		незначний вплив	сердній вплив	значний вплив	
Політичні	Можливість прийняття законодавчих актів на протязі року			x	Законодавча база залежна від розстановки політичних сил у країні.
Фінансово-економічні	Незахищеність внутрішнього ринку.			x	Введення квот на метал призводить до зниження обсягів виробництва вогнетривких виробів.
Виробничо-технологічні	Високий рівень зносу технологічного обладнання на виробництво алюмосилікатних виробів.		x		Затримання освоєння нових видів алюмосилікатних виробів.
Соціальні	Загальний низький рівень життя громадян.	x			Плинність кадрів
Екологічні	Висока загазованість промислового майдана.		x		Суворий нагляд за екологічним становищем на підприємстві.

Для оцінки впливу внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємства вважаю за доцільне розрахунок показників потенціалу даного підприємства а саме:

- Фв фондівдачі тому що він являє собою загальний показник, який характеризує ефективність використання основних засобів.
- Фм фондоемкості підприємства, зворотний показник фондівдачі і показує, на яку суму основних засобів було використано для одержання 1 грн. товарної продукції.

– Φ_0 фондоозброєності показник який показує яка частка загальної вартості основних фондів підприємства припадає на одного середньооблікового працівника.

– показників кадрового потенціалу

Розрахуємо фондівіддачу за наступною формулою

$$\text{Фондовіддача} = \frac{\text{Чиста реалізація}}{(\text{основні фонди на початок року} + \text{основні фонди на кінець року})/2}, \quad (2.16)$$

$$\Phi_{\text{в}2018} = \frac{385244}{(214772 + 191064)/2} = 1,898 \text{ тис. грн}$$

$$\Phi_{\text{в}2019} = \frac{413997}{(214772 + 191064)/2} = 2,040 \text{ тис. грн}$$

$$\Phi_{\text{в}2020} = \frac{405028}{(214772 + 191064)/2} = 1,996 \text{ тис. грн}$$

Вважається, що при нормальних умовах показники фондівіддачі повинні збільшуватись. У 2018 році показник $\Phi_{\text{в}}$ становив 1,898 тис. грн., у 2019 році збільшився до 2,040 тис. грн., проте в 2020 зменшився до 1,996 тис. грн. Можна сказати, що все ж таки динаміка збільшення фондівіддачі позитивна.

$$\Phi_{\text{м}} = \frac{1}{\Phi_0}, \quad (2.17)$$

$$\Phi_{\text{м}2018} = \frac{1}{1,8985} = 0,52673163 \text{ грн.}$$

$$\Phi_{\text{м}2019} = \frac{1}{2,0402} = 0,490148025 \text{ грн.}$$

$$\Phi_{\text{м}2020} = \frac{1}{1,9960} = 0,501002004 \text{ грн.}$$

Показник фондоємності повинен зменшуватися за нормальних умов. У 2018 році він становив 0,527, у 2019 зменшився до 0,490, і де що зріс у 2020 до 0,501 проте тенденція до зменшення зберігається за три роки.

$$\Phi_o = C_p / \chi_n, \quad (2.18)$$

де Φ_o –ступінь озброєності фондами виробничого призначення одного працівника

C_p —середньорічна вартість основних виробничих фондів підприємства;

χ_n — середньооблікова чисельність працівників

$$C_{p2018} = (108492 + 316070) / 2 = 212281 \text{ тис грн.}$$

$$\Phi_{o2018} = 212281 / 2285 = 92,9 \text{ тис.грн}$$

$$C_{p2019} = (316070 + 344960) / 2 = 330515 \text{ тис грн.}$$

$$\Phi_{o2019} = 330515 / 1960 = 168,63 \text{ тис.грн}$$

$$C_{p2020} = (344960 + 708314) / 2 = 526637 \text{ тис грн.}$$

$$\Phi_{o2020} = 526637 / 1947 = 270,486 \text{ тис.грн}$$

Згідно методикою розрахунку проведеною у розділі 2.2 оптимальним вважається значення показника Φ_o $182 \geq \Phi_o > 139$, задовільним $139 \geq \Phi_o > 95$, незадовільним $95 \geq \Phi_o > 51$.

За 2018 значення показника $\Phi_o = 92,9$ тис.грн тобто незадовільне. У 2019 році збільшення показника до оптимального рівня $\Phi_o = 168,63$ тис.грн. У 2020 році оптимальне значення Φ_o 270,486 тис.грн.

Показники кадрового потенціалу розраховуються за такою формулою:

$$K1 = \frac{\text{кількість працюючих з вищою освітою}}{\text{середньспскова чисельність працівників}} \times 100\%, \quad (2.19)$$

2018 рік

$$K = \frac{319}{2285} \times 100\% = 13,96061\%$$

2019рік

$$K = \frac{317}{1960} \times 100\% = 16,17347\%$$

2020рік

$$K = \frac{329}{1947} \times 100\% = 16,89779 \%$$

Показники кадрового потенціалу мають тенденцію до зростання, у 2018 році кількість працюючих з вищою освітою була 319 чоловік, на 2019– 317, а в 2020 становила відповідно 329 працюючих. Слід зауважити, що відсоток зростання кадрового потенціалу є досить специфічним показником, так як його зростання виходячи з формули в свою чергу було зумовлене скороченням персоналу.

Відповідно до розрахунків вплив внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємства існує, але основні показники мають динаміку до збільшення, це говорить про добрий стан економічної безпеки.

Економічна безпека підприємства є комплексним поняттям і зв'язана впливом зовнішнього середовища, з його суб'єктами, з якими підприємство вступає у взаємодію. У зв'язку з цим, імовірно, точніше стверджувати, що економічна безпека підприємства відбиває погодженість, збалансованість інтересів підприємства й інтересів суб'єктів зовнішнього середовища.

Для виявлення впливу зовнішнього середовища на діяльність ПАТ “Запоріжвогнетрив” доцільно використання PEST аналізу — інструменту призначеного для виявлення політичних, економічних, соціальних та технологічних аспектів зовнішнього середовища, що впливає на економічну безпеку досліджуваного підприємства.

Таблиця 2.11 PEST аналіз ПАТ “Запоріжвогнетрив”

Політичні фактори	Економічні фактори
1	2
1.Можливість прийняття законодавчих актів на протязі року	1,Податковий тиск
2,Законодавча база залежна від розстановки політичних сил у країні.	2,Високі темпи інфляції
3,У зв’язку з вступом до СОТ можливості державного регулювання в питаннях стосовно конкуренції обмежені	3,Висока облікова ставка НБУ,високі ставки кредитування комерційних банків
4 Необхідність додержання норм СОТ в законодавчій і нормативній діяльності що до імпорту-експорту.	4,Високий рівень енергоемності продукції,що випускається
5.Недовіра суспільства до влади та її органів	5,Постійне зростання ціни на сировину та матеріали
6.Надмірна політизація суспільства	6 Зміни в митній системі
	7,Високий рівень конкуренції з боку підприємств Росії з власною джерелами енергетичною та сировинною базою
Соціальні фактори	Технологічні фактори
1,Скорочення працездатного населення	1,Високий рівень зносу технологічного обладнання на виробництво алюмосилікатних виробів.
2,Загальний низький рівень життя громадян	2.Продукія що випускається,у більшості є морально застарілою,з низьким рівнем автоматизації та інтелекту технології виробництва
3.Значний розрив між рівнем заробітної плати і рівнем потреб працівника	3,Високий рівень енергоемності виробництва

Продовження таблиці 2.11

1	2
4. Низька престижність праці у виробничій сфері	
5. Недооцінка ролі металургії як основи економічної і соціальної захищеності населення	

За результатами PEST аналізу підприємства можна зробити наступні висновки головні загрози, що впливають на економічну безпеку підприємства з боку зовнішнього середовища є суттєвими і нехтуючи ними підприємство ризикує своєю економічною безпекою.

З чинних політичних факторів впливає, що можливості законодавчого, нормативного, митного та іншого регулювання обмежене рамками СОТ. Можливості держрегулювання лежать у площині розроблення і впровадження заходів підтримки чи стимулювання.

З чинних економічних факторів впливає, що для розитку внутрішнього ринку та експорту потрібні енергійні дійові заходи з формування платоспроможного ринку збуту і приборкуванню цінового хаосу на сировинному ринку

З чинних соціальних факторів впливає, що потрібно підняти статус підприємства в очах суспільства і тим самим сформувати умови для забезпечення високо- кваліфікованими кадрами.

З чинних технологічних факторів впливає що потрібно модернізувати більшість обладнання, з переходом на менш енергоємне виробництво.

Відповідно до проведеного аналізу впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємства ПАТ Запоріжвогнетрив можна зробити наступні висновки: підприємству слід сконцентрувати значну кількість свого внутрішнього потенціалу за для досягнення забезпечення економічної безпеки з боку зовнішнього середовища. Також доречно сказати, що підтримка

позитивної динаміки економічної безпеки внутрішнього середовища сприятиме більш ефективному забезпеченню комплексної економічної безпеки на макро та мікро рівнях.

З ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПАТ “ЗАПОРІЖВОГНЕТРИВ”

3.1 Основні напрямки забезпечення екологічної безпеки підприємств металургійної галузі в Україні

Екологічні проблеми є нагальними політичними питаннями, якими терміново будуть вимушені займатися політики через те, що наразі набула надзвичайного загострення глобальна проблема охорони навколишнього середовища, найголовнішою причиною якої є низький рівень розробки та впровадження ресурсо – та енергозберігаючих технологій.

Глобальне погіршення екологічного стану на нашій планеті, спричинене побічними ефектами технічного прогресу, поставило перед людством найгостріше питання про перехід на екологічно орієнтований технологічний розвиток нашої цивілізації.

Основними джерелами забруднення повітря є промислові підприємства України. Спалюючи паливо або виробляючи продукцію, вони викидають в атмосферу пил, сажу, різні хімічні сполуки. Забруднене повітря стає загрозою для всього живого.

Вагомий внесок у вирішення проблеми забруднення атмосферного повітря, формування економічної та екологічної політики у галузі забезпечення охорони та якості атмосферного повітря зробили відомі українські та зарубіжні вчені Алексєєв А., Балацький О., Берлянд М., Вернадський В., Гімадєєв М., Голіцин Г., Голуб А., Гудерман Р., Доценко Н., Бндрес А., Калверт С., Рідкер Р. Сміт У., Теліженко О., та ін.

Україна, згідно з результатами дослідження авторів минулорічного Звіту Програми розпитку ООН "Боротьба зі зміною клімату: людська солідарність в розділеному світі", посідає 18 місце серед 30 країн за найбільшим обсягом шкідливих викидів в атмосферу і восьме місце у світі за обсягами викидів

парникових газів (близько 2 % світових викидів цього типу) після США, Росії, Китаю, Німеччини, Японії, Австралії та Індії

Охорона екологічної безпеки суспільства від суб'єктів господарювання, що здійснюють виробничо-комерційну діяльність, можна вирішити тільки через розробку і ретельне дотримання національних (міжнародних) норм мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, які потрапляють у навколишнє середовище, а також дотримання екологічних параметрів продукції, що виготовляється. Підприємства-продуценти добровільно не будуть цього робити, бо такі заходи потребують додаткових витрат на очисні споруди та на відповідні ефективні екологічно -- чисті технології. Єдиним чинником, що спонукає підприємства до належної екологізації виробництва, є застосування відчутних штрафів за порушення національного екологічного законодавства.

В усьому світі сьогодні досить широко постає питання екологічної безпеки металургійних підприємств. В наш час проблема охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування розв'язується за двома основними напрямками: в рамках окремих країн шляхом удосконалення відповідного національного законодавства та укріплення всього механізму управління сферою природокористуванням, а також через систему міжнародного співробітництва [32, с. 160].

Україна підписала Кіотський протокол, яким визначено кількісні показники щодо скорочення викидів парникових газів, у березні 1999 р. і ратифікувала його у лютому 2004р. Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату з 6 лютого 2005р. став чинним міжнародним документом. Умови протоколу виявилися дуже м'якими для України, оскільки не вимагають зменшення викидів парникових газів, а навіть дають змогу їх збільшенні; до рівня 1990 р. Хоча екологічна ситуація в Україні сумна, якщо не трагічна, все ж вона не виходить за рамки визначених для неї в Кіото квот щодо викидів в атмосферу двоокису вуглецю.

Обсяги викидів забруднюючих речовин в Україні (табл.3.1) свідчать проте, що екологічна безпека суспільства знаходиться на кризовому рівні, адже

екологія має прямий вплив на здоров'я громадян, а здорове суспільство – запорука здорової економіки.

Таблиця 3.1– Обсяги викидів забруднюючих речовин

Роки	Обсяги викидів забруднюючих речовин тис.т	Викиди діоксиду вуглецю тис.т
2005	4464,1	152
2006	4822,2	178,8
2017	4813,	184
2018	4524,9	174,2
2019	3928,1	152,8
2020	4131,6	165

Відповідно до даних наведених у таблиці 3.1 можна сказати, що обсяги викидів забруднюючих речовин мають динаміку до зменшення так у 2005 році кількість викидів забруднюючих речовин складала 4464,1 тис.т, а у 2020 вже 4131,6 тис.т, що на 7% менше.

Обсяги викидів діоксиду вуглецю навпаки де що зросли у порівнянні з 2019 роком з 152,8 тис.т. до 165 тис.т.,звісно це негативно впливає на екологічну складову економічної безпеки.

Застосування недосконалих технологій, зокрема спалювання нафти, вугілля та природного газу, призвело до того, в атмосферу викидається млрд. т вуглекислого газу промислового походження. Вміст вуглекислого газу в повітрі щорічно зростає на 0,5%, а за останні 150 років він зріс на 25%, причому на 12% за останні 30 років. У пило-газових викидах міститься понад 1400 шкідливих для людини речовин.

Майже 10% території України охоплено глибокою екологічною кризою, близькою до катастрофи, і майже 70% загальної земельної площі наближається до такого ж стану. Лише 1% території України займають екологічно чисті

ареали. Такий стан навколишнього природного середовища спричинений надмірною концентрацією екологічно небезпечних виробництв. Екологічна безпека промислового виробництва охоплює два аспекти: безпеку території, тобто ступінь стійкості відповідних екосистем (територіальний аспект), та безпечність промислового виробництва, тобто рівень його шкідливого впливу (технологічний аспект).

Окремо існує технологічний аспект забезпечення екологічної безпеки. Він пов'язаний з розробкою, аналізом та інженерно-економічною оцінкою технічних норм забруднення у робочій зоні та виробничих циклах.) Так, загальна площа України становила лише 2% території колишнього Союзу, але на ній було зосереджено 25% усього промислового потенціалу. На частку нашої республіки припадало 25% забруднення природного середовища колишнього СРСР. Щороку з таких виробництв в атмосферу викидалося понад 100 млн. т шкідливих речовин, але при цьому не знешкоджувалася навіть частина їх.

Причиною загострення екологічних проблем є також швидка урбанізація населення, зростання гігантських великих міст, що супроводжується скороченням сільськогосподарських угідь, лісів, бурхливою автомобілізацією. В цілому на 0,3% території планети сконцентровано 40% всього населення

Розумний, а головне системний підхід до екологічного законодавства— перший крок до вирішення екологічних проблем. Екологічна система яка існувала раніше в Україні, і включає дві підсистеми: природоохоронне і природо-ресурсне законодавство, відзначимо, що тільки у 1991 році прийнятий ключовий природоохоронний – екологічний акт – Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Він заповнив недолік українського законодавства і визначив напрями вирішення протиріч, що виникли між екологією і економікою. Основний напрям Закону полягає в забезпеченні збалансованого вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого навколишнього середовища, біологічної різноманітності і природних ресурсів в цілях задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь. Як наукове обґрунтування виступають гранично допустимі норми дії

господарської діяльності на природне середовище, перевищення яких є правопорушенням. Відмітною особливістю цього Закону (на відміну від галузевих законів) є те, що в ньому сформульовані вимоги, безпосередньо звернені до джерел шкідливого впливу на природне середовище, тобто до підприємств (організацій, установ), які шкідливо впливають на навколишнє природне середовище. Норми Закону закріплюють механізм економічного стимулювання підприємства в охороні природного середовища і заходи адміністративно-правової дії на порушників еколого-правових розпоряджень. Також встановлена обов'язковість державної екологічної експертизи, державного екологічного контролю, заходи адміністративної і кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення, відшкодування шкоди природному середовищу і здоров'ю людини, екологічну освіту і виховання.

Відповідно до цього Закону, з метою державного управління в сфері охорони навколишньої природного середовища є реалізація законодавства. Контроль дотримання вимог екологічної безпеки, забезпеченням проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишньої природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення погодженості між державними природоохоронними органами і громадськістю в сфері охорони навколишньої природного середовища. Можна сказати, що державний екоменеджмент має чотири цільові функції. Це, насамперед, здійснення природоохоронного законодавства, контроль екологічної безпеки, забезпечення проведення природоохоронних заходів і досягнення погодженості дій державних і суспільних органів.

В цілому основу природоохоронного законодавства України складають закони:

- «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.);
- «Про відходи» (1998 р.);
- «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної сітки України на 2000-2015 роки» (2000 р.);
- «Про охорону атмосферного повітря» (2001 р.);

-«Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами» (2000 р.).

У базових законах передбачається досить широкий спектр економічних пільг для ефективного стимулювання еколого орієнтованої, ресурсозберігаючої діяльності українських суб'єктів господарювання. Здебільшого проблема полягає у тому, що вітчизняне підприємство, впроваджуючи ту чи іншу ресурсозберігаючу технологію або здійснюючи такі заходи, не завжди може довести, що реалізує саме еколого – орієнтовану технологію і реалізує саме “ресурсозберігаючий захід”. Це пов'язано, насамперед з тим, то в чинному законодавстві це поняття є дещо обмеженим з погляду на наведене в ДСТУ 30151-95 визначення самого ресурсозбереження як, діяльності (організаційної, економічної, технічної, наукової, практичної, інформаційної), методів, процесів, комплексу організаційно-технічних заходів, що супроводжують усі стадії життєвого циклу об'єктів і спрямовані на раціональне використання та ощадливе витрачання ресурсів. Відповідно до зазначеного стандарту ресурсозбереження поділяється на матеріальне та енергозбереження, тим самим унеможливлуючи віднесення заходів з раціонального використання трудових, фінансових, інформаційних та інших видів ресурсів, крім енергетичних та матеріальних, до ресурсозберігаючих. Як наслідок, підприємство, здійснюючи такі заходи, не може скористатися визначеним законом економічними пільгами, що не сприяє активізації процесів ресурсозбереження.

З огляду на викладені обставини першочерговим завданням щодо стимулювання ресурсозбереження в Україні є розроблення адекватного дефіцитного та методичного апарату в цій сфері, а також вдосконалення чинної нормативно-законодавчої бази. Важливим аспектом такої діяльності є формування класифікації видів та напрямків ресурсозбереження, що дозволить чітко визначити належність того чи іншого виробничого заходу до категорії ресурсозберігаючих та обґрунтувати застосування відповідних економічних пільг.

Держава, визначаючи межі виробничої діяльності з погляду її екологічної безпеки, відповідно робить величезний вплив на рівень ефективності системи екологічного менеджменту на металургійному підприємстві. Через систему законодавчих вимог вона зобов'язує металургійні підприємства виконувати певні заходи, направлені на попередження і ліквідацію забруднення навколишнього природного середовища, здійснювати виробничий контроль за умовами праці, побуту, відпочинку, навчання і виховання людей, за гігієнічними показниками якості продукції, яка випускається.

Серед джерел екологічного права велике місце займають міжнародно-правові акти, які регулюють внутрішні екологічні відносини на основі міжнародного права. Серед значних досягнень в сфері міжнародної екологічної політики слід зазначити діяльність ООН, Міжнародної Торгової Палати, Міжнародної Комісії з довкілля охорони і Розвитку (МКДОР), Римського клубу та ін., що здійснюють діяльність в області охорони навколишнього середовища.

Науково-технічна революція створює умови для відмови від технічних обмежень у використанні природних ресурсів. Як відзначає група авторів під керівництвом І.А. Білявського, в результаті виникає суперечність "між внутрішньо безмежними можливостями розвитку виробництва і природно обмеженими можливостями природного середовища. Ця суперечність може бути вирішена тільки в тому випадку, якщо природні умови життя суспільства все більш охоплюватимуться штучними засобами регуляції з боку людей". Дана думка призводить до необхідності пристосування навколишнього природного середовища до зростаючих вимог (потреб) людства. На нашу думку, даний підхід не зовсім вірний. Ми вважаємо, що слід регулювати "природні умови життя" суспільства не "штучними засобами", а пристосовувати технології виробництва до природних умов, які змінюються. Цього можна досягти, використовуючи вже названі безвідходні, а на початковому етапі маловідходні технології, під якими розуміється, "такий спосіб виробництва продукції

(процес, підприємство територіально-виробничий комплекс), при якому найраціональніше і комплексно використовуються сировина і енергія в циклі сировинні ресурси-виробництво-споживання-вторинні сировинні ресурси таким чином, що будь-які впливи на навколишнє середовище не порушують її нормального функціонування" [28, с. 64].

Сприяючи еколого-орієнтованому розвитку технічної і технологічної бази виробничого процесу, держава, тим самим сприяє підвищенню ефективності екологічного менеджменту металургійного підприємства. Враховуючи, в першу чергу, регіональну специфіку прояву еколого-економічних проблем слід створити реальний механізм співпраці між природоохоронними органами, металургійними підприємствами і екологічними суспільними рухами, функціонування, якого дозволить здійснювати сумісну підготовку і реалізацію проектів і програм екологічної спрямованості (обмін інформацією, пошук джерел фінансування і тому подібне). З метою контролю за виконанням природоохоронного законодавства виділяють наступні методи: екологічний аудит, екологічне інспектування та екологічна експертиза. Ці методи контролю є досить дієвими та забезпечують постійний контроль за екологічною безпекою підприємств, що є запорукою покращення їх економічного стану.

Широке впровадження екологічного менеджменту і екологічного аудиту обумовлено такими основними причинами:

- екологічні показники стають усе більш вагомим фактором конкурентної боротьби;
- підсилюються економічні і адміністративні санкції за порушенням вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища і екологічних стандартів.

Дана тенденція прослідковується і на сьогодні в Україні. Оскільки підприємства, які виходять на міжнародні ринки співпраці, змушені дотримуватись міжнародної процедури проведення екологічного контролю і одержувати відповідний сертифікат з екологічної безпеки виробництва і

продукції. Якщо підприємство відповідає міжнародним вимогам екологічної безпеки їх продукція стає конкурентноздатною на світовому ринку.

На рівні підприємств діючий механізм природокористування не забезпечує акумуляцію фінансових ресурсів природоохоронного призначення, недостатньо корелює з економічними інтересами підприємств. Суттєве покращення якості навколишнього середовища потребує багато часу та активної природоохоронної роботи. Виникає необхідність у формуванні та реалізації на всіх рівнях управління гармонізації відносин між суспільством, виробництвом і природою співпраці признається і в ділових колах.

З метою забезпечення екологічної безпеки підприємств металургії передбачається здійснення таких заходів:

1) реалізація традиційного напрямку зменшення викидів - будівництво нових, реконструкція та вдосконалення існуючих очисних споруд. Цей напрям доцільно розвивати на тих металургійних об'єктах, де неможливо використати сучасні металургійні технології;

2) кардинальне вирішення екологічних проблем за рахунок переходу на ресурсозберігаючі та безвідходні технології, екологічно чисті агрегати;

3) створення локального екологічного моніторингу геологічного середовища у районах розміщення підприємств гірничо-металургійного комплексу згідно з положенням про державний моніторинг навколишнього природного середовища.

В аглодоменному виробництві зниження викидів шкідливих речовин буде досягнуто за рахунок зниження витрат коксу та поліпшення якості агломерату, впровадження пиловугільного палива, безконусних завантажувальних пристроїв, будівництва установок для очищення відходних газів тощо.

У сталеплавильному виробництві екологічна проблема розв'язується за рахунок здійснення екологічних заходів у мартенівських цехах, реконструкції сталеплавильних агрегатів, розширення безперервного розливу сталі, впровадження систем зниження викидів продуктів горіння тощо.

У прокатному виробництві поліпшення екологічних умов буде досягнуто за рахунок здійснення заходів на ділянках нагріву та термічної обробки, утилізації тепла від виплавки та прокатного нагріву, поліпшення якості допалювання палива.

Значне зниження викидів шкідливих речовин в атмосферу забезпечить впровадження технології утилізації відходів металургійного виробництва.

Внаслідок впровадження нових технологій, сучасного устаткування та здійснення захисних заходів передбачається, що в 2021 році фактичні викиди в атмосферу на всіх металургійних підприємствах України будуть відповідати нормативам гранично – допустимих викидів.

Сьогодні розвинені країни готуються до введення додаткового митного збирання на імпорتنу продукцію з урахуванням енергетичних витрат. Товари, для виробництва яких було витрачено багато енергії, обкладатимуться додатковим податком, а зібрані кошти йтимуть до глобального фонду охорони клімату. Такі заходи, з урахуванням того що Україна входить в п'ятірку енергетичне неефективних держав, негативно позначатимуться на промислових підприємствах нашої країни і призведуть до зниження об'єму експортної торгівлі.

Найбільше постраждають такі міста, як Донецьк, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Дніпродзержинськ, Запоріжжя, Маріуполь, оскільки великі промислові центри і вся інфраструктура таких міст розрахована на високий рівень індустріалізації. Скорочення виробництва або зупинка підприємств у цих містах призведе до вrostання безробіття, міграції населення, розвалу соціальної сфери і комунального сектора. Для того щоб цього не відбулося, уряд, місцева влада, керівники підприємств повинні докласти максимум зусиль для технологічного оздоровлення в промисловому секторі завдяки спеціальним державним програмам і механізмам міжнародної співпраці у сфері забезпечення охорони та якості атмосферного повітря.

Серед заходів направлених на зменшення негативного впливу викидів в атмосферу економічно ефективною вважають систему торгівлі квотами на

викиди. Проте комерціалізація ідеї боротьби з глобальним потеплінням несе в собі ризики у вигляді; вірогідності зосередження екологічно шкідливих виробництв на території країн, які заощаджують свої обсяги викидів і можливості одноманітного вирішення екологічних проблем без урахування інших складових загрози навколишньому середовищу— забруднення ґрунтів важкими металами; акваторій океанів та морів відходами тощо. Відтак, Україна може виступити ініціатором додаткових та добровільних обмежень шкідливих викидів на додаток до вже обумовлених міжнародними угодами.

На початку 2019 р. Україна уклала і Японією угоду на продаж 30 млн. т. квот на викиди парникових газів на суму 300 млн. євро. Основною умовою угоди з японцями було цільове використання коштів на проекти, що призведуть до зниження викидів парникових газів та інші екологічні цілі (схема зелених інвестицій). Згідно з цією угодою, Україна до 2022 р. не використає кошти від продажу квот на екологічні проекти, Ці кошти повинні буж повернуті Японії.

Наразі Україна не використала жодної копійки з коштів за продаж квот на шкідливі викиди Японії за Кіотською угодою, жоден з поданих проектів японцями не був затверджений. Це свідчить про те що, подані проекти недосконалі, низької якості. Урядовці пояснюють невикористання коштів від Японії відсутністю узгодженої процедури їх розподілу [55, с. 94-97].

Буд—які деталі щодо міждержавних контрактів з продажу квот—під завісою таємності. За словами експерта зі зміни клімату. Україна продала ще й Іспанії три мільйони одиниць квот, приблизно на суму 30 млн євро, адже це та ціна за тонну CO₂ за якою ми продали Японії. Це відомо з офіційних джерел. Ніякої іншої публічної Інформації щодо будь-якого тендеру на організацію проектів за цією угодою немає.

В процесі визначення екологічних проблем необхідно вирішити конфлікт інтересів екології і економіки. Традиційно виділяють два основних напрямки домінування економічних цілей або переважання екологічних. Концепція управління еколого-економічними процесами передбачає гармонізацію екологічних та економічних цілей підприємства шляхом вибору оптимальної

екологічної стратегії. Вона покликана виявити екологічний потенціал підприємства, що включає переваги в галузі охорони навколишнього середовища, ресурсозбереження, забезпечення екологічної безпеки в конкуренції з іншими підприємствами, визначення на цій основі його довгострокових цілей і завдань і за допомогою їх реалізувати продуману систему заходів буде сприяти покращенню екологічної ситуації в Україні.

Підвищення ефективності використання ресурсів у даний час, коли в Україні спостерігається повний і глобальний занепад виробництва і виробничих потужностей, має величезне значення. Підприємства, що мають у розпорядженні очисні споруди, як спадщина від соціалістичної економіки, повинні не тільки прагнути їх модернізувати, але й максимально ефективно їх використовувати те що є, особливо в існуючих умовах дефіциту фінансів і виробничих інвестицій.

Проблеми екологічної безпеки набула в Україні безпрецедентних масштабів. Національна безпека держави дедалі більше залежатиме від стану навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів, прогнозу та пом'якшення наслідків надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру. Як засвідчив проведений аналіз, саме взаємодія природних і соціальних чинників стала визначальною в негативному антропогенному впливові на довкілля України. Тому забезпечення екологічної безпеки нині залишається основним способом розв'язання екологічних проблем, який гарантує громадянам розвиток і проживання в безпечному середовищі.

У цьому контексті важливим є вдосконалення національного законодавчого та нормативно – правового забезпечення вільного доступу громадян до екологічної інформації з метою підвищення можливостей реалізації конституційних прав громадян на отримання екологічної інформації, ролі громадськості у процесі забезпечення та реалізації права на безпечне довкілля [48, с. 83].

3.2 Вдосконалення концептуальних засад оцінки стану економічної безпеки підприємства ПАТ''Запоріжвогнетрив''

У кризових умовах розвитку економіки зростає актуальність питань, пов'язаних з вибором та уніфікацією системи прийомів, методів та показників оцінки економічної безпеки підприємства, оскільки саме правильний їх вибір, послідовність та методика розрахунків дозволить розробити ефективний механізм для всебічної та якісної оцінки діяльності підприємства.

Питання, що стосуються механізму оцінки та розробки комплексної методики діагностування економічної безпеки підприємства розроблені недостатньо. Мають місце розбіжності у трактуваннях, а також в обчисленні показників, що визначають його фінансовий стан та їхні нормативні значення.

Відсутність уніфікації не дозволяє оцінити реальний стан підприємств. Можливість передбачити ймовірність виникнення загроз економічної безпеки при цьому обмежена, оскільки на основі розроблених методик діагностувати можна лише наявні загрози.

На сьогодні підприємства мають забезпечувати такий стан своїх корпоративних ресурсів, за якого вони стабільно виконували б свої зобов'язання.

Формування алгоритму оцінки економічної безпеки підприємства – це визначення послідовності етапів дії механізму, виконання яких дозволить оцінити результати аналізу економічної діяльності. Запропонований теоретико-методологічний підхід до механізму оцінки стану економічної безпеки ґрунтується на проведенні декількох етапів аналізу, причому на кожному з них суб'єкт може отримати висновок щодо стану об'єкта аналізу.

Експрес-аналіз є універсальним інструментом для оцінки стану економічної безпеки підприємства. Його можна застосовувати для будь-якого суб'єкта господарювання. При проведенні експрес – аналізу рівня економічної безпеки використовують ключові показники, які потрібні для коректної та об'єктивної оцінки економічної безпеки підприємства.

Для експрес – оцінки поточного рівня економічної безпеки підприємства можна використовувати різноманітні методичні прийоми, наприклад Кракос. Ю.Б. та Серик Н.І вважають, що рівень економічної безпеки підприємства потрібно розглядати за різними сторонами діяльності підприємства, Євдокимов Ф.І. пропонує оцінювати досягнутий рівень економічної безпеки за бальними оцінками та загальними рейтингом тощо [44, с. 104-106].

Для досліджуваного підприємства ПАТ “Запоріжвогнетрив” вважаємо за доцільне проведення експрес аналізу за ключовими показниками досягнутого рівня економічної безпеки підприємства. При проведенні експрес-оцінки доцільно згрупувати показники за наступними сферами діяльності або секторами: фінансова безпека, безпека відносин праці, виробнича безпека та безпека збуту. Кожний з показників, що розглядається, пропонується оцінювати з огляду на те, чи є він стимулятором (відповідає максимальному значенню найкращих показників), чи де стимулятором (відповідає мінімальному значенню) для діяльності підприємства таблиця 3.2.

Отримані в результаті розрахунків ключові показники пропонується порівняти з нормативними даними, які представлені у таблиці 3.3.

$$K_3 = \frac{\text{Накопичений знос}}{\text{первісна вартість основних фондів}} , \quad (3.1)$$

де K_3 – Коефіцієнт зносу основних засобів

$$R_{\text{прод}} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Чиста реалізація}} \times 100\% , \quad (3.2)$$

де $R_{\text{прод}}$ – Рентабельність виробництва продукції

$$I_{\text{рп}} = \frac{\text{Реалізовано продукція і звітному періоді}}{\text{Реалізовано продукція в попередньому періоді}} , \quad (3.3)$$

де І_{рп} – Індекс обсягів реалізованої продукції

$$R_{\text{продажів}} = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Чистий виторг}} \times 100\% \quad , \quad (3.4)$$

де R_{продажів}– Рентабельність продажів

$$K_{\text{сер}} = \frac{\text{Чистий прибуток} - \text{Виплачені дивіденди}}{\text{Середньорічна вартість власного капіталу}} \quad , \quad (3.5)$$

де– K_{сер} – Коефіцієнт стійкого економічного росту

Таблиця 3.2 – Ключові показники оцінки рівня економічної безпеки підприємства

Коефіцієнт зносу основних засобів	дестимулятор	К _з 2018 = 0,475 К _з 2019 = 0,471 К _з 2020 = 0,516
Рентабельність виробництва продукції	стимулятор	R _{прод} 2018 =19,303 R _{прод} 2019=18,083 R _{прод} 2020=29,953
Якість продукції	стимулятор	Q-ступінь відповідності продукції встановленим стандартам чи технічним умовам, що задовольняють потреби при найменших затратах, тобто кількісно виражає здатність виробу виконувати задані функції.
Сектор безпека збуту		
Індекс обсягів реалізованої продукції	стимулятор	I _{рп} 2018 =1,08 I _{рп} 2019=0,973 I _{рп} 2020=1,441
Рентабельність продажів	стимулятор	R _{прод} 2018 =0,037 R _{прод} 2019 =0 R _{прод} 2020 = 0,049653
Коефіцієнт стійкого економічного росту	стимулятор	K _{сер} 2018 = 0,062276 K _{сер} 2019 = 0 K _{сер} 2020 = 0,0827

Відповідно до розрахунків проведених у таблиці 3.2 можна зробити наступні висновки:

Дестимулюючим фактором, що впливає на економічну безпеку підприємства є коефіцієнт зносу основних засобів, (Кз) при чому значення його в динаміці зростає так на 2018 рік він становив 0,475, то вже на 2020 рік склав 0,516. Підприємству слід приділити більше уваги оновленню основних засобів. Рентабельність виробництва продукції зростає в 2018 році становила 19,3%, в 2019 році де що зменшилася до 18,1% і стрімко зросла у 2020 до 29.95%, це звісно є позитивним фактором, який впливає на економічну безпеку підприємства.

Якість продукції для підприємства ПАТ Запоріжвогнетрив – це запорука успіху, як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках. На підприємстві розроблена й функціонує "Система менеджменту якості", що визначає відповідність вимогам міжнародного стандарту "ІСО 9001:2000р. у Німецькій системі сертифікації "ТЮФСЕРТ". Беззаперечно фактор якості позитивно впливає на економічну безпеку підприємства.

Індекс обсягів реалізованої продукції (Ірп) в динаміці постійно збільшується це позитивний фактор, адже (Ірп). показує відношення реалізованої продукції в звітному періоді до реалізованої продукції у попередньому періоді, Ірп 2018 =1,08, у 2019 році невелике падіння показника до 0,973, а в 2020 зростання до 1,441

Рентабельність продажів підприємства залишається на досить низькому рівні у 2018 році Рпрод склала 4%, у 2019 підприємство отримало збиток, а в 2020 спостерігається невелике зростання показника Ірп він склав приблизно 5%.

Коефіцієнт стійкого економічного росту Ксер для досліджуваного підприємства складає у 2018 році – 0,062276 у 2019 – 0, що звісно негативно впливає на його економічну безпеку, в 2020 році показник був на рівні 0,0827, ріст це звісно показника позитивний чинник.

Розрахунок ключових показників рівня економічної безпеки та їх порівняння з нормативним значенням таблиці 3.3 дозволяє дати оцінку економічній безпеці підприємства відповідно до секторів фінанси, відносини праці, виробництво, збут.

Таблиця 3.3 - Оцінка рівня економічної безпеки за ключовими показниками

Сектор	Роки/ значення	Підприємство знаходиться в небезпеці	Нейтральна оцінка положення підприємства	Підприємство знаходиться в економічній безпеці
1	2	3	4	5
Фінанси	значення	$K_{авт}(\infty; 0,5]$	$K_{авт}(0,7; \infty)$	$[0,5; 0,7)$
	2018			0,5825
	2019			0,636
	2020			0,666
	значення	$K_{пл} < 1$	$K_{пл} \in [1; 1,8)$	$K_{пл} \in [1,8; 2)$
	2018	0,96		
	2020		1,47	
	2019		1,01	
	значення	$R_a \leq 0\%$	$R_a \in [0\%; 9\%]$	$R_a > 9\%$
	2018		4%	
	2019	0%		
	2020		5%	
	значення	$R_k \leq 0\%$	$R_k \in [0\%; 8\%]$	$R_k > 8\%$
	2018		6%	
	2019	0%		
	2020			9%
	значення	$K_{oa} \leq 0$	В динаміці показник практично не змінюється	Спостерігається зростання показника в динаміці
	2018		1,01	
	2019			1,08
	2020			1,06
	значення	$K_{сп}$ спостерігається зростання показника в динаміці	$K_{сп}$ в динаміці показник практично не змінюється	$K_{сп}$ спостерігається зменшення показника в динаміці
	2018			0,81
	2019			0,65
	2020			0,5

Продовження таблиці 3.3				
1	2	3	4	5
Відносини праці	значення	$K_p > 20 \%$	$K_p \in (5\%; 20\%]$	$K_p \approx 5\%$
	2018		19,90%	
	2019		19,84%	
	2020		8,70%	
	значення	$0,367 \leq K_v < 0,423$	$0,255 \leq K_v < 0,311$	$0,2 \leq K_v < 0,255$
	2018			0,144
	2019			0,145
	2020			0,173
	значення	З/Псер в динаміці зменшується	В динаміці показник З/Псер практично не змінюється	Спостерігається зростання показника
Виробництво	значення	$\Phi_o \leq 0$	В динаміці показник практично не змінюється	Спостерігається зростання показника в динаміці
	2018			1,898тис. грн
	2019			2,040 тис. грн
	2020			1,996тис.грн
	значення	$K_z \geq 50\%$	$K_z \in (30\%; 50\%)$	$K_z \leq 30\%$
	2018		47,50%	
	2019		47,10%	
	2020	51,60%		
	значення	$R_{pr} \leq 0\%$	$R_{pr} \in [0\%; 13\%)$	$R_{pr} > 13\%$
	2018			19,30%
	2019			18,08%
	2020			29,95%
Збут	значення	$I_{rp} < 1$	$I_{rp} = 1$	$I_{rp} > 1$
	2018			1,08
	2019	0,973		
	2020			1,441
	значення	$R_{prod} \leq 0\%$	$R_{prod} \in [0\%; 20\%]$	$R_{prod} > 20\%$
	2018		4%	
	2019	0%		
	2020		5%	
	значення	$K_{сер} < 0$	$K_{сер} = 0$	$K_{сер} > 0$
	2018			0,062276
	2019		0	
	2020			0,0827
Екологія	значення	Валовий викид забруднюючих речовин збільшується	Валовий викид забруднюючих речовин залишається незмінним	Валовий викид забруднюючих речовин залишається зменшується

Продовження таблиці 3.3				
1	2	3	4	5
	2018	654,053 т		
	2019			459,298 т
	2020	599,086 т		
	значення	Сума платежів за забруднення збільшується	Сума платежів за забруднення залишається незмінною	Сума платежів за забруднення зменшується
	2018	280,380 грн		
	2019	248,605 грн		
	2020	364, 610 грн		

Після проведення експрес – аналізу стану економічної безпеки підприємства ПАТ “Запоріжвогнетрив”, можна дати оцінку стану економічної безпеки підприємства по відповідним секторам, та загальну.

Рівень фінансової безпеки підприємства можна охарактеризувати як задовільний, керівництву підприємства слід приділити більше уваги фінансовій складовій економічної безпеки. Показникам, такі як коефіцієнт поточної ліквідності (Кпл), рентабельність активів (Ра), оскільки їх значення менше за нормативне, що в свою чергу впливає на економічну безпеку підприємства.

Рівень кадрової безпеки знаходиться на достатньому рівні, майже всі показники відповідають нормативним значенням

Сектор виробництво має позитивну оцінку стану економічної безпеки, показники фондівддачі (Фо), рентабельності виробництва продукції (Рпр), знаходяться в зоні економічної безпеки, проте є дестимулюючий фактор – коефіцієнт зносу основних засобів (Кз), підприємству потрібно проводити розумну політику у сфері амортизації та оновлення основних засобів.

Сектор збут для досліджуваного підприємства має відповідні проблеми, і це в свою чергу зумовлене досить низькою рентабельністю продажів.

Сектор екологія знаходиться в небезпечній зоні, постійно зростають обсяги викидів забруднюючих речовин та відповідно сума штрафних санкцій.

Після оцінки рівня економічної безпеки підприємства за ключовими показниками було виявлено негативні фактори, які безпосередньо впливають на рівень економічної безпеки підприємства.

Шляхи вирішення проблем низького значення показників економічної безпеки наведено у таблиці 3.4

Таблиця 3.4 – Удосконалення ключових показників рівня економічної безпеки підприємства

Сектор	Опис проблеми	Шляхи вирішення
Виробництво	Високий рівень зносу основних засобів	використання фінансового лізингу як інструменту вирішення проблеми оновлення морально та технічно застарілого обладнання підприємства.
		дослідження та впровадження досвіду економічно розвинених країн, як США, Великобританія, Німеччина, Франція, Японія, Іспанія, які використовують амортизаційне законодавство, що передбачає прискорені норми амортизації обладнання.
		Забезпечення державних гарантій, впровадження податкового інвестиційного кредиту.
Фінанси	Збільшення рівня собівартості	Необхідно розвивати виробництво комплектуючих виробів вітчизняними виробниками та стимулювати розвиток конкуренції.
		Вдосконалення роботи тендерної комісії: відбір економічно – вигідних постачальників і мінімізація ризиків, пов'язаних із закупкою товарів та послуг, постачальники яких не регламентуються необхідною документацією
Збут	Не прийняття замовлень	Впровадження ефективної маркетингової стратегії направленої на стимулювання збуту
Екологія	Велика кількість викидів забруднюючих речовин	Модернізація пилевловлювального устаткування. Впровадження екологічно - безпечних технологій

В цілому можна сказати, що рівень економічної безпеки на ПАТ “Запоріжвогнетрив” знаходиться на достатньому рівні.

Як показали результати дослідження проведення експрес – аналізу дозволяє нам виявити негативні фактори, які мають значний вплив на стан економічної безпеки підприємства. Вчасне діагностування загроз та прийняття

правильних рішень направлених на їх усунення буде сприяти підвищенню рівня економічної безпеки підприємства. У таблиці 3.4 нами було запропоновано шляхи вирішення існуючих проблем.

Використання експрес – аналізу є доцільним інструментом на шляху підвищення рівня економічної безпеки підприємства.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день економічна безпека підприємства набула нових ознак, вона відбиває такий стан економіки, який забезпечує спроможність протистояння системи негативним впливам із зовнішнього середовища.

Економічна безпека підприємства – це такий стан корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки, устаткування, інших майнових прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного соціального і науково-технічного розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам. Функціональними складовими економічної безпеки підприємства є: фінансова складова; інтелектуальна складова; техніко-технологічна складова; політико-правова складова; інформаційна складова; екологічна складова; силова складова.

Економічна безпека підприємства передбачає стійкий розвиток, що досягається за допомогою використання усіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей, за якими гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам). Функціональними складовими економічної безпеки підприємства є: фінансова складова; інтелектуальна складова; техніко-технологічна складова; політико-правова складова; інформаційна складова; екологічна складова; силова складова. Сутність та функціональні складові економічної безпеки мають різне значення на різних рівнях економіки. Для мікрорівня економіки підприємства економічна безпека набуває ознак стратегії ефективного розвитку в коротко та довгостроковому періодах. Головною складовою для підприємств будь якої галузі є фінансова, адже вона уособлює можливості його розвитку.

Перший розділ присвячено дослідженню основних теоретичних питань, що стосуються поняття «економічна безпека», змістовно описані функціональні складові економічної безпеки підприємства, розглянуто питання державного регулювання.

Невід'ємним елементом дослідження економічної безпеки підприємства є вибір її критерію. Під критерієм економічної безпеки підприємства розуміється ознака або сума ознак, на підставі яких може бути зроблений висновок про те, чи перебуває підприємство в економічній безпеці чи ні. Існує кілька рівнів економічної безпеки підприємств, що функціонують у конкурентному середовищі: підтримуючий, мінімальний, дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий.

У другому розділі дипломної роботи було проведено аналіз діючої системи забезпечення економічної безпеки на ПАТ “Запоріжвогнетрив”. Для оцінки стану економічної безпеки вибрано ряд складових, котрі як найточніше відображають стан економічної безпеки підприємства, та за результатами розрахунків визначено, що дане підприємство має добрий рівень економічної безпеки. тим не менш існує ряд проблем, котрі потребують негайного вирішення за для забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства.

Третій розділ присвячено дослідженню шляхів удосконалення системи забезпечення економічної безпеки, відмічено, що для утримання стану економічної безпеки на належному рівні для підприємства необхідно своєчасно проводити діагностику стану економічної безпеки. Запропоновано експрес-аналіз, як інструмент діагностики економічної безпеки підприємства.

З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що для українських підприємств самими значимими проблемами сучасного етапу реформ є: відсутність засобів на технічне переоснащення; неритмічність роботи; відсутність контрактів, замовлення; безробіття; велика дебіторська заборгованість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – №30.–518 с.
2. Господарський кодекс України: Коментар. – Х.: ТОВ “Одісей”, 2014.
3. Кримінально- процесуальний кодекс України. – Офіц.вид – К.: Парлам. ид-во, 2019.–207 с.
4. Цивільний Кодекс України від. – К.: Офіційний вісник України, – 2019.– №11.– 295 с.
5. Авдеенко В. Производственный потенциал промышленного предприятия – М.: Экономика, 1989.–289 с.
6. Агєєв Є.Я. Тендер поставок – база для найраціональнішого забезпечення підприємства матеріально-технічними ресурсами // Практика маркетингу – 2019. – № 11. – С. 34-35.
7. Стражева В.И. Анализ хозяйственной деятельности в промышленности: Учебник.– Мн.: Высшая школа, 2018.– 312 с.
8. Андрейчиков А.В., Андрейчикова О.Н. Аналіз, синтез, планирования решений в экономике – М.: Финансы и статистика, 2020.–387 с.
9. Андрійчук В., Багер Л. Менеджмент: прийняття рішень і ризик – К.: КНЕУ, 2017. – 295 с.
10. Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І. Фінансова діяльність.– Х.: “ТОВ Прометей –Прес”, 2017. – 320 с.
11. Бондарчук Ю.В., Марущак А.І. Безпека бізнесу організаційно – правові основи.– К.: “Скіф”, 2018.– 311 с.
12. Зацеркляний М.М., Мельников О.Ф. Основи економічної безпеки.– К.: КНТ, 2019. – 295 с.
13. Донець Л.І., Н.В. Ващенко Економічна безпека підприємства – К.: “Центр учбової літератури”, 2018. – 295 с.
14. Орлов П.І., Духов В.Є. Основи економічної безпеки фірми.– Х.: “ТОВ Прометей –Прес”, 2004. – 214 с.

15. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємств. – К.: “Центр учбової літератури”, 2019. – 312 с.
16. Карпунь І.Н. Санація підприємств. – Л.: “Магнолія”, 2018. – 240 с.
17. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство. – Х.: “ІНЖЕК”, 2016. – 412 с.
18. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства – К.: ”КНЕУ”, 1999. – 519 с.
19. Економіка підприємства. / За ред. Богині С.Ф. – К.: “Магнолія плюс”, 2015. – 340 с.
20. Іваніщев В.І. Санація підприємств – Львів: Фані, 2018. – 270с.
21. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: 4-е издание, переработанное и дополненное – Мн.: Новое знание, 2005. – 688 с.
22. Слав’юк Р.А. Фінанси підприємств: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2018. – 460 с.
23. Савчук В.П. Финансовый менеджмент предприятий: прикладные вопросы с анализом деловых ситуаций. – К.: Издательский дом «Максимум», 2017. – 600 с.
24. Савчук В.П., Прилипко С.И., Величко Е.Г. Анализ и разработка инвестиционных проектов. Учебное пособие. – К.: Абсолют-В, 2016. – 304 с.
25. Сафонов А.М., Баранов В.В. и др. Резервы снижения себестоимости промышленной продукции. – К.: Техника, 2006. – 323 с.
26. Семенюк Г.А. Организация труда в период перехода к рынку. – К: Либідь, 2017. – 198 с.
27. Семернікова І.О., Мешкова-Кравченко Н.В. Економіка підприємства: Навчальний посібник (Курс лекцій). – Х.: ОЛДІ – плюс, 2013. – 312 с.
28. Сергеев А.А. Экономические основы бизнес-планирования. – М.: ЮНИТИ-ДАН, 2008. – 423 с.
29. Сідун В.А., Пономарьова Ю.В. Економіка підприємства: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2013. – 436 с.
30. Смирнов С.А. Контроллинг: учебно-практическое пособие. – М.: МЭСИ, 2007. – 378 с.
31. Лапуста М.Г. Справочник директора предприятия – 5-е изд., испр. и доп. – М.:

Инфра - М, 2008.–257 с.

32. Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2017. – 254 с.
33. Сухова Л.Ф., Чернова Н.А. Практикум по разработке бизнес-плана и финансовому анализу предприятия. – К.: Финансы и статистика, 2007. – 327 с.
34. Ковальчук Т.М. Теорія аналізу господарської діяльності. Методичні вказівки та завдання до практичних і семінарських занять. – Ч.: ЧДУ, 2019. – 411 с.
35. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України: Підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. – 6-те вид.– К.: А.С.К., 2017.– 458 с.
36. Томас П., Альберт Р. Маклин. Анализ финансовых отчетов (на основе ОААР). - – М.: ИНФРА, 1998.– 327с.
37. Фасоляк Н.Д., Смирнов П.В. Организация и планирование снабжения и сбыта в народном хозяйстве – М.: Экономика, 1989.– 245 с.
38. Фатхутдинов Р.А. Управленческие решения: Учебник – М.: ИНФРА-М, 2001.– 274 с.
39. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: Навчальний посібник – К.: Ніка-Центр, 2018. – 360 с.
40. Федонін О.С., Репіна І.М. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. Посібник. – К.: КНЕУ, 2020. – 316 с.
41. Поддєрьогіна А.М. Фінанси підприємств: Підручник. – К.: КНЕУ, 2010. – 460 с.
42. Чепыркин Е.М. Методы финансовых и коммерческих расчетов – М.: Дело, 2004.– 245 с.
43. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Финансы предприятий – М.: ИНФРА-М, 2002. – 343 с.
44. Яругова А. Управленческий учет: опыт экономически развитых стран. – М.: Финансы и статистика, 1991.– 459 с.
45. Яцьків М.І. Теорія економічного аналізу. – Львів: Світ, 2019.– 218 с.

46. Варламова І.С. Ефективність екологічного менеджменту на металургійних підприємствах // Економічний простір. – 2019. – № 21. – с. 94–96.
47. Васильчак С.В., Мацюняк І.Р. Кадрова безпека — основа економічного розвитку // Науковий вісник НЛТУ України. – 2019. № 19. – с. 84–89.
48. Потравний И.М. Об экологическом аудите // Экономика природопользования. – 2020. – № 6. – с. 63-73.
49. Резніков О.Л. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства // Вісник економічної науки України. – 2020. – № 1. – с. 102–106.
50. Камишнікова Е.В. Методика оцінки економічної безпеки металургійного підприємства // Актуальні проблеми економіки – 2019. – № 11. – с. 81–84.
51. Нагорна І.І. Оцінка стійкості промислового підприємства // Економічний простір. – № 19. – 2018. – с. 245–249.
52. Мацюняк І.Р. Кадрова безпека підприємства – основа економічного розвитку // Науковий вісник НЛТУ України. – 2019. – № 19. – с. 124–127.
53. Фостолович В.А. Система екологічного менеджменту на підприємстві // Економіка АПК. – 2017. – № 7. – с. 81-83.
54. Л.М. Худолій. Складові економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності // Ефективна економіка. – 2020. – № 19. – с. 97–99.
55. Яворських О.М. Місце України в процесі глобального забруднення атмосферного повітря // НЛТУ України. – 2019. – № 20. – с. 64–68.
56. Електронний ресурс. – Доступний з [http:// smida.gov.ua](http://smida.gov.ua)
57. Електронний ресурс. – Доступний з [http:// ukrstat.gov.ua](http://ukrstat.gov.ua)

Додаток А

Коефіцієнт покриття:

$$K_{п2018} = A(260)/П(620)=181796 / 170298=1,0675$$

$$K_{п2019}= A(260)/П(620)=181796 / 150990=1,204$$

$$K_{п2020}= A(260)/П(620)=181796 / 117509=1,547$$

Коефіцієнт забезпечення власними засобами:

$$K_{з2018} = (217457-191064) / 181796=0,145$$

$$K_{з2019} =(237493-191064) / 181796=0,255$$

$$K_{з2020} =(248643-191064) / 181796=0,316$$

Коефіцієнт абсолютної ліквідності:

$$K_{ал.2018} =(6727+548)/170298=0,042$$

$$K_{ал.2019} =(3445+1+1281) / 150990=0,031$$

$$K_{ал.2020} =(3680+0+10051) / 117509=0,117$$

Коефіцієнт швидкої ліквідності:

$$K_{шл.} = (A(080)+A(260) - (100+120+130+140)) / (П(380)+П(480)+П(620)) \quad (B.4)$$

$$K_{шл.2018}=(191064+181796)-(68610+19315+34058+6)/(217457+0+170298) = 0,647$$

$$K_{шл.2019}=(191064+181796)-(50304+23764+27856+6)/ (37493+795+150990)= 1,431$$

$$K_{шл.2020} =(191064+181796)-(7213+28347+16836+4)/(248643+1568+117509)= 0,871$$

Коефіцієнт поточної ліквідності:

$$K_{пл.2018} = (191064 + 181796) / (217457 + 0 + 170298) = 0,961$$

$$K_{пл.2019} = (191064 + 181796) / (237493 + 795 + 15990) = 1,466$$

$$K_{пл.2020} = (191064 + 18796) / (248643 + 1568 + 117509) = 1,013$$

Коефіцієнт оборотності запасів

$$K_{оз2018} = \frac{322911}{(54492 + 68910)/2} = 5,233481$$

$$K_{оз2019} = \frac{350596}{(68910 + 50304)/2} = 5,881792$$

$$K_{оз2020} = \frac{321570}{(50304 + 57213)/2} = 5,981752$$

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості:

$$K_{одз2018} = \frac{451308}{(78927 + 74554)/2} = 5,880962$$

$$K_{одз2019} = \frac{485542}{(74554 + 133710)/2} = 4,662755$$

$$K_{одз2020} = \frac{471911}{(133710 + 117487)/2} = 3,757298$$

Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості:

$$K_{окз2018} = \frac{322911}{(66529 + 170298)/2} = 2,726978$$

$$K_{окз2019} = \frac{350596}{(170298 + 150990)/2} = 2,182441$$

$$K_{окз2020} = \frac{321570}{(150990 + 117509)/2} = 2,395316$$

Рентабельність продажу

$$P_{\Pi 2018} = \frac{14396}{385244} = 0,037$$

$$P_{\Pi 2019} = \frac{0}{413997} = 0$$

$$P_{\Pi 2020} = \frac{20211}{405028} = 0,049653$$

Коефіцієнт оборотності активів

$$K_{oa2018} = \frac{385244}{(372878+392836)/2} = 1,006235$$

$$K_{oa2019} = \frac{413997}{(392713+373123)/2} = 1,081164$$

$$K_{oa2020} = \frac{405028}{(392958+373272)/2} = 1,057197$$

Рентабельність активів:

$$P_a2018 = \frac{14396}{(372878+392836)/2} = 0,037602$$

$$P_a2019 = \frac{0}{(392713+373123)/2} = 0$$

$$P_a2020 = \frac{20211}{(392958+373272)/2} = 0,052493$$

Рентабельність капіталу

$$P_k2018 = \frac{14396}{(244869+217457)/2} = 0,062276$$

$$P_k2019 = \frac{0}{(217457+237493)/2} = 0$$

$$P_{к2020} = \frac{20211}{(217457+237493)/2} = 0,08841$$

Фондовіддача:

$$\Phi_{в2018} = \frac{385244}{(214772+191064)/2} = 1,898 \text{ тис. грн}$$

$$\Phi_{в2019} = \frac{413997}{(214772+191064)/2} = 2,040 \text{ тис. грн}$$

$$\Phi_{в2020} = \frac{405028}{(214772+191064)/2} = 1,996 \text{ тис. грн}$$

Коефіцієнт концентрації власного капіталу

$$K_{квк2018} = \frac{217457}{372878} = 0,583185$$

$$K_{квк2019} = \frac{237493}{373123} = 0,636501$$

$$K_{квк2020} = \frac{248643}{373272} = 0,666117$$

Коефіцієнт концентрації позичкового капіталу

$$K_{кпк2018} = \frac{175143}{372878} = 0,469706$$

$$K_{кпк2019} = \frac{155465}{373123} = 0,416659$$

$$K_{кпк2020} = \frac{124629}{373272} = 0,333883$$

Коефіцієнт співвідношення позичкового капіталу і власного

$$K_{сп2018} = \frac{175143}{217457} = 0,805414$$

$$K_{сп 2019} = \frac{155465}{237493} = 0,654609$$

$$K_{сп2020} = \frac{124629}{248643} = 0,501237$$

